

**UCHWAŁA NR XXXI/270/2021
RADY GMINY W ZAKRZEWIE**

z dnia 9 lipca 2021 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2021 - 2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15, art. 40 ust. 1, art. 41 ust. 1, art. 42 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713 z późn. zm.) art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 roku poz. 282 z późn. zm.) po uzyskaniu w dniu 1 lipca 2021 r. pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie - Rada Gminy w Zakrzewie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2021 – 2024 stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Zakrzew.

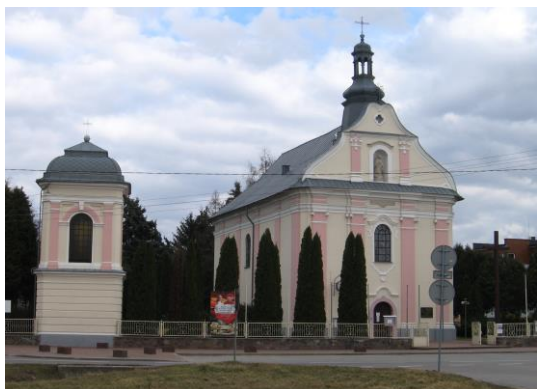
§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Janusz Stawczyk

Załącznik nr 1
do Uchwały Nr XXXI/270/2021
Rady Gminy w Zakrzewie
z dnia 9 lipca 2021 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ZAKRZEW NA LATA 2021-2024

Opracował:

Uzgodniono:

SPIS TREŚCI

1.Wstęp.....	4
2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
3.Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	14
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	14
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
4.1.2.Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030.....	15
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030.....	16
4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2021-2027.....	16
4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	16
4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021.....	17
4.2.5. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023.....	23
4.2.6. <i>Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na lata 2016-2023</i>	23
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	25
5.1.Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	25
5.1.1.Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zakrzew.....	25
5.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Zakrzew na lata 2017-2027.....	29
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Zakrzew.....	31
5.2.1.Charakterystyka Gminy Zakrzew.....	31
5.2.2.Rys historyczny Gminy Zakrzew.....	33
5.3.Krajobrazu kulturowego Gminy Zakrzew.....	38
5.4. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (rejestr /A/)......	34
5.5. Zabytki nieruchome.....	43
5.6. Zabytki ruchome.....	48
5.7. Zabytki archeologiczne.....	49
5.8.. Zabytki muzealne	51
5.9.Najważniejsze Miejsca Pamięci Narodowej.....	40
5.10.Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Zakrzew.....	53
6.Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń.....	54
7. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	56
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. analiza szans i zagrożeń.....	57

9. Założenia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2021-2024	59
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	62
11. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
12. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
Podstawowa literatura.....	66
Załącznik nr 1 Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Zakrzew.....	67
Załącznik nr 2 Stanowiska archeologiczne zlokalizowane w obrębie Gminy Zakrzew.....	76

1.WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe: materialne i niematerialne gminy Zakrzew a w szerszym zakresie krajobraz kulturowy, na który składają się pojedyncze zabytki nieruchome i zespoły zabytków, elementy zagospodarowania przestrzeni, zabytki ruchome, obiekty przyrodnicze czy miejsca historyczne (w tym miejsca pamięci narodowej). Program sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2021 r., poz. 710*) oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przedstawia on walory dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, określa aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków, zwraca również uwagę na kwestię zarządzania zasobami kulturowymi w rozwoju turystyki i rekreacji. Dokument ten zawiera aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne, przepisy prawa, procedury administracyjne oraz mechanizmy finansowania ochrony zabytków pozwalające na prowadzenie właściwej polityki w zakresie systemowej i ciągłej ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym zakresie przedstawiono konkretne działania mające na celu zachowanie zabytków w dobrym stanie, zwiększenie współpracy z organizacjami społecznymi i urzędem konserwatorskim, poprawę stanu zagospodarowania przestrzennego czy udostępnienie najcenniejszych obiektów na potrzeby edukacyjne i kulturowe.

Opracowany dokument stanowi aktualizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2013 – 2016 przyjętego Uchwałą Rady Gminy nr XXXVIII/216/2013 z dnia 06 września 2013 r.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakładają na gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021, poz. 710). Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze. zm.):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz ust. 2: udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o zachowane materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te są większości deklaracjami bądź konwencjami. Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska, czyli postanowienia konferencji w Atenach sporządzona 30 października 1931 r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954 r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964 r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego” obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest Lista Dziedzictwa Światowego.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona 21 maja 1981 r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987 r.

- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. - (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz.564) dotycząca dziedzictwa archeologicznego. Zobowiązuje do wprowadzenia systemu prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego, łączenia potrzeb archeologii z wymaganiami planów zagospodarowania przestrzennego.

Definiuje ona niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Zawiera trzy listy:

- Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;
- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk”).

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713, ze zm.) art. 7 ust. 1 pkt 9 Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2021 r., 710).

Zgodnie z art. 3 pkt 1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONA ZABYTKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,

- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):

zabytki nieruchome będące, w szczególności (art. 6 ust. 1, pkt 1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTKÓW SĄ (art. 7):

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **uznanie za pomnik historii,**
- **(1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,**
- **utworzenie parku kulturowego**
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. Z 2015 r., poz. 1330) zakłada utworzenie i prowadzenie przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego **Listy Skarbów Dziedzictwa**. Wpis na Listę jest nową formą ochrony zabytków. Cechą szczególną Listy, poza podmiotem ją

prowadzącym, będzie to, że znajdą się na niej zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Wpis zabytku ruchomego na Listę będzie odbywa się na drodze decyzji wydawanej przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku. Z wpisem zabytku na Listę wiązać się określone obowiązki spoczywające na jego właścicielu. Jest on zobowiązany m.in. powiadomić ministra w przypadku np. uszkodzenia, kradzieży, zmiany miejsca przechowywania zabytku. Minister będzie miał zaś uprawnienie do badania takiego zabytku w miejscu, w którym się on znajduje. Sam zabytek powinien być odpowiednio zabezpieczony przed kradzieżą, pożarem i innymi zagrożeniami, a w czasie transportu powinien podlegać stałej ochronie fizycznej. Szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostaną określone w rozporządzeniu. W przypadku zabytków wpisanych na Listę została wyłączona możliwość wydania wielokrotnego pozwolenia na czasowy wywóz zabytku za granicę. Osoba dysponująca zabytkiem wpisanym na Listę może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich. Ponadto w przypadku takich zabytków pojawia się możliwość ubiegania się o dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, w którym zabytek ma być przechowywany. Dodatkowym uprawnieniem właściciela lub posiadacza zabytku jest możliwość wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury.

USTAWA o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16).
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18).
- obowiązek prowadzenia przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4).
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71).
- prawo ubiegania się przez Gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73).

- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81).
- sporządzanie przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata wójt/burmistrz/prezydent miasta przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r., poz. 11, ze zm.). Art. 29, ust. 2. Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Art. 68, ust. 1. Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku. Art. 68, ust. 3. Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2021 poz. 11). Art. 53, ust. 4, pkt 2. Decyzje w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego, zgodnie z art. 51 ust. 1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków– w odniesieniu do obszarów lub obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.).
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r., poz. 55 ze zm.). Art. 83a ust. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków/ nie dot. wpisanych do rejestru zabytków terenów zakomponowanej zieleni/.
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 r., poz. 1333 ze zm.).

Art. 39:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4/ Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194). Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2020 r., poz. 1057). Prowadzenie zadań z zakresu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywania tradycji narodowej i rozwoju świadomości kulturowej jest działalnością pożytku publicznego.
- Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021 r., poz. 485)

Ustawa ta stanowi pierwszy akt prawny poświęcony w całości ważnemu zagadnieniu rewitalizacji. Ustawa wprowadza nowe rozwiązania, które mają uporządkować proces rewitalizacji, zdefiniować najważniejsze pojęcia i zagadnienia, a także wprowadzić jednolitą ścieżkę proceduralną dla tworzenia gminnych programów rewitalizacji. Ustawa o rewitalizacji stworzyła ramy prawne dla rewitalizacji w Polsce. Zawarte w niej regulacje mają zachęcać coraz więcej samorządów do prowadzenia tego procesu. Jej zapisy uporządkowały pojmowanie rewitalizacji. Powinna być ona dobrze zaplanowana i uwzględniać sferę społeczną, gospodarczą i przestrzenną. Rewitalizacja nie jest jedynie remontem, modernizacją czy odbudową, ale kompleksowym, wielowymiarowym procesem, którego głównym celem jest trwałe podniesienie jakości życia na obszarze zdegradowanym. Musi więc zawierać dopasowane do danego miejsca działania aktywizacyjne, edukacyjne, kulturalne, integrujące lokalną społeczność.

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. 2015 r., poz. 774, ze zm.)

W myśl art. 4 „ustawy krajobrazowej” do ustawy o podatkach i opłatach lokalnych została dodana kolejna opłata, a mianowicie opłata reklamowa. Na podstawie znowelizowanych przepisów rada gminy będzie mogła wprowadzić opłatę reklamową od umieszczonych tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych. Opłata ta będzie pobierana, jeżeli na nieruchomościach lub obiektach

budowlanych znajdują się tablice reklamowe lub urządzenia reklamowe, niezależnie od tego czy na tablicy reklamowej lub urządzeniu reklamowym eksponowana jest reklama.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r., poz. 902).
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U.2017 r., poz. 1674).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609, ze zm.).**
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004 r. Nr 124, poz. 1304, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz.56).**
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011r., Nr 89, poz. 510).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. Poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 r., nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 r., nr 124, poz. 1302, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r., poz. 1275).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Rada Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. przyjęła projekt uchwały w sprawie Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022.

W programie przyjęto trzy główne cele. Po pierwsze optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, podzieloną na wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym oraz wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Po drugie wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, podzielone na merytoryczne wsparcie działań oraz podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Po trzecie budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa, w tym upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości oraz tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Dla zrealizowania tych celów będą prowadzone m.in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m. in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczanie wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom a rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami (CAD będzie miało siedzibę w willi "U dziadka" w otwocku);
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami jak Policja;

- kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Głównym realizatorem programu jest państwowa instytucja kultury Narodowy Instytut Dziedzictwa.

4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r. Głównym celem Strategii jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Przyporządkowano temu cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnosi się pośrednio do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację i udostępnianie dóbr kultury. W Strategii podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r.

Dokument został przyjęty Uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. Opracowany został dla perspektywy długookresowej do 2030 roku, umożliwiając szersze i perspektywiczne spojrzenie na rozwój. Jednakże działania przyporządkowane poszczególnym celom określono dla okresu programowania 2014-2020. Dziedzictwo i kulturę (wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia) wskazano jako jeden z celów strategicznych. Wśród najważniejszych zadań wskazano:

- Poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych).

- Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych.
- Ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej).
- Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu.

Obecnie w związku z nowym podziałem statystycznym województwa mazowieckiego, nowej perspektywy budżetowej Unii Europejskiej na lata 2021- 2027 oraz nowymi uwarunkowaniami formalno-prawnymi powstaje **Projekt Założeń Aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030.**

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego

Obecnie w związku z nowym podziałem statystycznym województwa mazowieckiego, jak również nową perspektywą budżetową Unii Europejskiej, opracowywany jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2021-2027. W ramach założeń do aktualizacji programu zaproponowano cele polityki spójności. Wśród nich cel:

Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich a także przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych, poprzez: wspieranie zintegrowanego rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, dziedzictwa kulturowego i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony 7 czerwca 2004 r. przez sejmik województwa mazowieckiego.

Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym. Dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. Podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza, polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów

miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodków tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana poprzez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych w celu zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej.

4.2.4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2018-2021 został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 174/18 z dnia 13 listopada 2018 r. W preambule określono nadrzędną wytyczną, którą jest przyczynienie się do otoczenia dziedzictwa województwa właściwą opieką, z zachowaniem zasady możliwie pełnego włączenia obiektów zabytkowych i niematerialnych elementów dziedzictwa w nurt współczesnego życia województwa mazowieckiego.

Diagnozę stanu dziedzictwa kulturowego nie sprowadzono jedynie do zwykłej inwentaryzacji zasobów zabytkowych, ale opracowano ją w oparciu na trzech faktach: 1/ szczególna różnorodność dziedzictwa dot. wielowątkowości kulturowej, historycznej i terytorialnej, 2/ rozwarstwienie ekonomiczne województwa, w których występują skrajne różnice ekonomiczne w obrębie poszczególnych powiatów i gmin 3/ kontekst niespotykanych wcześniej wyzwań współczesności związany z coraz większą presją inwestycyjną i konkurencją w zakresie atrakcyjności dostępnego w Polsce i Europie dziedzictwa.

Szczegółowo scharakteryzowano istniejące dziedzictwo województwa mazowieckiego z uwzględnieniem stanu zachowania zabytków drewnianych i przemysłowych, dziedzictwa niematerialnego, wydatków na ochronę zabytków w ostatnich latach. Podano dokładne dane liczbowe odnośnie zabytków rejestrowych (stan na 2017 r.):

- 7 210 obiektów nieruchomości wpisanych do księgi A,
- 20 727 obiektów ruchomych wpisanych do księgi B,
- 405 zabytków archeologicznych wpisanych do księgi C.

Określono procentowo stan zachowania zabytków rejestrowych. Na uwagę zasługuje wysoki procent (ponad 50%) obiektów, których stan ocenia się jako dobry. Niestety zabytków znajdujących się w złym i bardzo złym stanie jest ok. 10%, a w stanie niedostatecznym 11%. Analiza wskazała, że w stosunkowo najlepszym stanie są zabytki sakralne. Natomiast

odwrotna sytuacja dotyczy zabytków przemysłowych i rezydencjonalnych. Największą jednak grupą zabytków najbardziej zagrożonych zniszczeniem stanowią zabytki mieszkalne.

Przeważająca liczba zabytków znajduje się w rękach prywatnych – 8 888, prawdopodobnie zatem od tej grupy właścicieli zależy w dużej mierze stan dziedzictwa w województwie mazowieckim. Kościoły i związki wyznaniowe będące na drugiej pozycji dysponują mniej niż ¼ tej liczby: 1 952. Niepokoí znaczna ilość nieustalonych właścicieli zabytków, ponieważ aktualnie nie ma dostatecznych instrumentów prawnych, aby je chronić. Wiele obiektów należących do Skarbu Państwa również wymaga działań remontowych.

Podsumowano realizację zadań prowadzonych przez samorządy odnośnie opracowywania Gminnych programów opieki nad zabytkami - GPOnZ i prowadzenia Gminnych ewidencji zabytków -GEZ. Z analizy przedstawionej w dokumencie wynika, że pod tym względem w najlepszej sytuacji jest region radomski (99% gmin posiada GPOnZ i prowadzi GEZ).

Zwrócono uwagę na zróżnicowanie dochodów gmin i wysokość wydatków na opiekę i ochronę zabytków. Gminy w regionie radomskim mieszczą się w średniej województwa.

Przedstawiono występujące zagrożenia zabytków:

- Lokalizacja zabytku – zagrożenia związane z położeniem i dostępnością obiektu. W tej grupie znajdują się zarówno zabytki położone w miejscach odludnych, uniemożliwiających ich monitorowanie, jak np. zabytki małej architektury na wsiach czy zabytki archeologiczne, jak i zabytki zlokalizowane w zagęszczonych przestrzeniach miejskich, poddane bardzo silnej presji otoczenia. W tej grupie można wymienić też zabytki ruchome przechowywane na otwartej przestrzeni (np. niektóre zabytki techniki, środki transportu itp.) szczególnie narażone na dewastację lub kradzież z uwagi na swoją lokalizację.
- Materiał i konstrukcja zabytku – przykładem mogą być tu zabytki drewniane, które wśród zabytków województwa stanowią dużą grupę – 19%. Są one w oczywisty sposób grupą szczególnie narażoną na zagrożenia pożarowe oraz korozję biologiczną. Inną grupą są budynki z elementami elewacji z kamienia wapiennego, narażone na kwaśne środowisko związane z zanieczyszczeniem powietrza.
- Presja rynkowa – ryzyko występujące szczególnie w większych miastach, gdzie cena gruntu, na której zlokalizowany jest zabytek, wielokrotnie przewyższa jego wartość rynkową.
- Nieustalona własność – stan ponad 800 obiektów o nieustalonej własności jest niepokojący, a bardzo wiele obiektów jest w stanie złym, co wynika z ich niszczenia z uwagi na niemożność podjęcia koniecznej interwencji. Ryzyko to pogłębia brak skutecznych narzędzi prawnych, które mogłyby przeciwdziałać ich dewastacji.
- Brak odpowiedniego nadzoru lub niedostateczna forma ochrony.

- „Skansenizacja” – zagrożenie związane z renowacjami dotyczącymi obszarów o historycznej wartości, jak np. zabytkowe ulice handlowe w miastach. Jego przyczyną jest silne dążenie do wierności historycznej kosztem praktycznych funkcji wynikających z potrzeb użytkowników przestrzeni. Przykładami mogą być jednolite nawierzchnie brukowe czy przeszkody utrudniające poruszanie się osobom niepełnosprawnym i starszym, imitacyjne odtwarzanie ignorujące funkcje społeczne czy handlowe. Kwestia równowagi pomiędzy podejściem „wąsko konserwacyjnym”, a dbałością o żywe funkcjonowanie obiektu zabytkowego wymaga generalnie głębokiej dyskusji, a obie skrajności mogą być niekorzystne dla zachowania dziedzictwa.
- Niewłaściwa konserwacja – działania podejmowane przez właścicieli na własną rękę, które zniekształcają lub prowadzą do degradacji zabytku. Są to głównie działania związane z remontami i termomodernizacjami prowadzonymi bez konsultacji i uzgodnień, w efekcie skutkujące zmianą wyglądu historycznej elewacji, dewastacją lub przykryciem styropianem detalu, nieodpowiednio dobraną kolorystyką, rażąco odbiegającymi od historycznych rozwiązań materiałowymi i konstrukcyjnymi.
- Agresywna ekspozycja reklam – jedna z głównych bolączek historycznych centrów miast to ingerencja coraz większych powierzchni reklamowych w krajobraz. Gminy zbyt rzadko korzystają z możliwości regulowania takiej działalności. Z uwagi na niedługi czas obowiązywania tzw. ustawy krajobrazowej (2016), na jej efekty trzeba będzie jeszcze poczekać.
- Brak sankcji prawnej – w wielu przypadkach zniszczenie cennego obiektu wiązało się zaledwie z nałożeniem niewielkiej grzywny. Jednakże obecnie wprowadzono kary administracyjne do 500000 zł za niszczenie zabytków, a surowe wyroki za niszczenie dziedzictwa zapadają coraz częściej.
- Brak świadomości wartości obiektu – ryzyko związane głównie z dorobkiem kulturowym o nieustalonym jeszcze statusie, które ma szansę stać się częścią dziedzictwa, np. architektura modernistyczna, ruchome obiekty – wytwory modernistycznego wzornictwa, a w zakresie dziedzictwa niematerialnego – wartości etnograficzne kultury społeczności miejskich (np. gwara praska w Warszawie) itp.
- Brak kontynuacji tradycji dziedzictwa niematerialnego – ta część dziedzictwa jest szczególnie wrażliwa na zanikanie z uwagi na brak kontynuacji i zmianę pokoleniową. Przykładem szybko ginących tradycji mogą być tzw. ginące zawody.
- „Porzucone” wątki dziedzictwa – wątki, które ze względu na przebieg procesów historycznych nie mają we współczesnej strukturze społecznej województwa mazowieckiego naturalnych kontynuatorów tradycji, z której wynikły w swojej epoce: zabytki osadnictwa olenderskiego wzdłuż Wisły pomiędzy Warszawą a Płockiem, tradycja tkacka Żyrardowa, cmentarze i świątynie nieobecnych współcześnie na Mazowszu wyznań – to przykłady takich wątków dziedzictwa.

Wymieniono i opisano nowe rozwiązania legislacyjne (ustawa krajobrazowa, ustawa o rewitalizacji, nowa forma ochrony- Lista Skarbów Dziedzictwa) i tzw. „dobre praktyki”- Poradnik „Zabytki”. Wspólne dziedzictwo” – przegląd najważniejszych pojęć i dobrych praktyk dla prywatnych właścicieli opracowany przez MWKZ, www.nid.pl, www.zabytek.pl strony internetowe stworzone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, które w nowoczesny sposób udostępniają informacje o polskich zabytkach wraz z ich opisami.

Wyniki analizy SWOT (wybrane czynniki strategiczne):

Mocne strony:

- Właściciele zabytków sakralnych stanowią wzór w opiece nad zabytkami;
- Dokumenty strategiczne i planistyczne uwzględniają potrzeby dziedzictwa;
- Samorządy przeznaczają znaczne środki na muzealnictwo;
- Duża aktywność NGO działających w obszarze opieki nad zabytkami;
- Portal Mazowiecki Szlak Tradycji ważną bazą wiedzy o dziedzictwie regionu;
- Aktywny udział organizacji społecznych w pielęgnowaniu tradycji lokalnych;
- Samorządy mają doświadczenie w pozyskiwaniu środków na opiekę nad zabytkami;
- Dziedzictwo kulturowe kreuje nowe obszary i produkty turystyczne;
- Dziedzictwo niematerialne coraz lepiej chronione (wdrażanie Konwencji UNESCO);
- Inicjatywy lokalne chroniące folklor, twórczość ludową, rzemiosło artystyczne....;

Słabe strony:

- Niewystarczające środki na prace przy obiektach zabytkowych, w tym prywatnych;
- Bardzo niskie zaangażowanie finansowe większości gmin w ochronę zabytków;
- Degradacja krajobrazu kulturowego: agresywna reklama, chaotyczna zabudowa;
- Niedostateczne działania na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego;
- Brak zachęt w zakresie ochrony dziedzictwa dla prywatnych właścicieli;
- Niewystarczająca świadomość społeczeństwa co do wartości dziedzictwa;
- Prawie żaden z zabytków nie posiada dokumentacji cyfrowej;
- Niski poziom zabezpieczenia zabytków architektury drewnianej;
- Brak wiedzy prywatnych właścicieli o ochronie zabytków i opiece nad nimi;
- Gminne programy opieki nad zabytkami mają niski poziom i są słabo wdrażane;
- Wiedza o stanie zabytków jest niepełna i brak badań uzupełniających tę wiedzę;
- Brakuje programów edukacyjnych dotyczących dziedzictwa na poziomie lokalnym;
- Brak stałego monitoringu stanu zachowania zabytków;
- Nieuregulowany stan prawny niektórych zabytków;

- Nieaktualizowane dane w gminnych ewidencjach zabytków;
- Prywatne zabytki są mniej dostępne i stanowią niewykorzystany potencjał;
- Wprowadzanie przypadkowych technologii i materiałów, nadmierna adaptacja;
- Istnienie szczególnie bogatego zasobu muzealiów;

Szanse:

- Istnienie wytyczonych turystycznych szlaków kulturowych;
- Narzędzia ochrony krajobrazu kulturowego dostępne w ustawie „krajobrazowej”;
- Istnienie miejsc związanych z wydarzeniami historycznymi i wybitnymi osobami;
- Istnienie dużej ilości zabytkowej zieleni (parków, ogrodów i alej);
- Utworzenie w czerwcu 2017 r. Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków;
- Możliwość dofinansowywania przez gminy do 50% kosztów remontów;

Zagrożenie:

- Niszczenie zabytków przez źle zaplanowane działania z powodu niewiedzy;
- Presja inwestycyjna przyciągana przez walory przyrodniczo-kulturowe terenu;
- Niska świadomość społeczeństwa co do wartości obiektów zabytkowych;
- Niska świadomość społeczeństwa co do wartości krajobrazu kulturowego;
- Zagrożenie utratą zabytkowego charakteru obiektów wskutek złej modernizacji;
- Presja inwestycyjna ignorująca wartości historyczno-kulturowe terenu;
- Zmniejszanie się zasobów dziedzictwa na skutek zaniechań lub celowego działania;
- Postępująca degradacja zabytków (zwłaszcza drewnianych);
- Wprowadzanie przypadkowych technologii i materiałów, nadmierna adaptacja;

Na podstawie opracowanej, szerokiej, szczegółowej diagnozy określono główną misję opieki nad zabytkami dla województwa:

Podniesienie skuteczności opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Założenia planistyczne zostały dostosowane do zdiagnozowanych problemów kluczowych.

- Braki edukacji kształtującej świadomość i postawy.
- Niedobór środków i ich nieoptymalna dystrybucja.
- Słabość dotychczasowych narzędzi działania.
- Słabość zasobu wiedzy fachowej.

Zaprezentowano też 4 tożsame obszary strategiczne. W ich ramach zidentyfikowano n/w cele:

Cel A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie; w tym – w edukacji powszechnej.

Cel A.2. Wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków.

Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich.

Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.

Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa.

Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Do poszczególnych celów zostały zaproponowane konkretne przedsięwzięcia.

4.2.5. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023.

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XVI/2020 Rady Powiatu w Radomiu z dnia 31.01.2020 r. Opracowano go w związku z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest dokumentem aktualizującym Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016- 2019. Przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w gminnych ewidencjach zabytków (wykazy). Wśród wymienionych najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie powiatu radomskiego znalazły się: późnośredniowieczny gródek rycerski Mikołaja Powały w Taczowie, kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzyciela w Zakrzewie, dwory w Milejowicach i Dąbrówce Nagórnej.

Z zadań zapisanych w programie na lata 2016-2019 wykonano prace organizacyjno-merytoryczne, zmierzające do wydania książki pt. „Dwory i pałace południowej części województwa mazowieckiego. Powiat radomski (i okolice)”, do ustanawiania społecznych opiekunów zabytków oraz rozbudowano dział poświęcony zabytkom powiatu i ich ochronie na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Radomiu. Na koniec w opracowaniu wskazano zadania do realizacji w latach 2020-2023. Najważniejsze z nich to:

- Rewaloryzacja budynku szpitalnego w Pionkach, usytuowanego w strefie ochrony konserwatorskiej.
- Ustanawianie społecznych opiekunów zabytków i prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.

- Wydawanie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem, w formie ustanowienia czasowego zajęcia, do czasu usunięcia zagrożenia lub o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe, wywłaszczenie tych obiektów na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest obiekt. Zorganizowanie, z udziałem Urzędu Ochrony Zabytków, konferencji poświęconej dworom regionu radomskiego.

4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na 2016-2023.

W dokumencie przedstawiono szczegółową i aktualną diagnozę gmin należących do Grupy Działania „Razem dla Radomki” wchodzących w skład dwóch powiatów tj. powiatu radomskiego (Jedlińsk, Przytyk, Wolanów, Zakrzew) i powiatu przysuskiego (Przysucha, Wieniawa). Przedstawiono potencjał przyrodniczy i kulturalny obszaru LGD. Stwierdzono, że dziedzictwo przyrodnicze i kulturalne obszaru to dodatkowe elementy, które mogą być wykorzystywane dla jego promocji ale także i rozwoju lokalnej turystyki, promocji kultury ludowej i dorobku historycznego. W analizie SWOT w tym zakresie określono jako mocne strony: brak uciążliwego przemysłu zanieczyszczającego środowisko naturalne, dobrą jakość środowiska naturalnego wpływająca niewątpliwie na rozwój osadnictwa, jakość lokalnych produktów rolnych, korzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej w obszarze energii odnawialnej odnawialnych źródeł, wysoka atrakcyjność turystyczna w tym dobre warunki do uprawiania turystyki aktywnej sportów wodnych, istnienie szlaków pieszo - rowerowych, miejsc związanych z dziedzictwem kulturowym i historycznym, duży potencjał kulturalny obszaru - co daje szansę na promocję dorobku kulturalnego poszczególnych wsi, modernizację wiejskiej infrastruktury publicznej kulturalnej i rekreacyjnej, zaangażowanie władz samorządowych w rozwój lokalny i współpracę z sektorem społecznym. Natomiast problemem jest konieczność konfrontacji oferty ośrodków kulturalnych z obszarów wiejskich z ofertą miasta Radomia, a nawet Warszawy, w tym brak rozwiniętych instytucji społeczno – kulturalnych wspierających aktywność mieszkańców obszaru.

Określono misję: *Lokalna Grupa Działania "Razem dla Radomki" narzędziem przyczyniającym się do rozwoju społeczno-gospodarczego i zwiększania atrakcyjności obszaru poprzez wsparcie inicjatyw społecznych, lokalnej przedsiębiorczości i wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych obszaru.*

Celami strategicznymi LGD, które winny zostać osiągnięte w latach 2016 -2023 są:

- rozwój gospodarczy obszaru poprzez wsparcie przedsiębiorczości z priorytetem dostępu do rynku pracy i samozatrudnienia,

- rozwój społeczny poprzez wzmocnienie kapitału społecznego i włączenie społeczne mieszkańców obszaru LGD „Razem dla Radomki”,
- rozwój infrastruktury lokalnej dzięki, której obszarze LSR stanie się atrakcyjny dla mieszkańców i turystów.

Cele szczegółowe i przedsięwzięcia:

3.1 Wykorzystanie potencjału dla rozwoju oraz promocji obszaru LGD.

3.1.1. Promocja dziedzictwa kulturowego i turystyki obszaru LGD.

3.1.2. Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną.

3.2 Wzmocnienie spójności lokalnej.

3.2.1 Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę kulturalną.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zakrzew.

Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zakrzew- Załącznik nr 1 do Uchwały nr XX/96/2012 Rady Gminy Zakrzew z dnia 07 marca 2012 roku.

W pierwszej części dokumentu podano uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego i uwarunkowania społeczno- kulturowe. W odniesieniu do zasobów zabytkowych i przyrodniczych znalazły się odpowiednie zapisy.

Przed wszystkim określono główne cele dot. rozwoju gminy, w tym:

Cele przyrodnicze:

- zahamowanie procesów degradacji środowiska, w szczególności na obszarze gminy bezpośrednio przyległym do m. Radomia (sołectwa: Wacyn, Bielicha, Milejowice),
- zachowanie istniejących wartości środowiska i jego walorów krajobrazowych, a w tym przede wszystkim:

- dolin rzek Radomki, Dobrzycy i ich dopływów,
- otwartych terenów stanowiących rolniczą przestrzeń produkcyjną,
- obszarów leśnych i wszelkich enklaw zieleni wysokiej,
- wód podziemnych i otwartych zasobów surowców mineralnych,
- innych obszarów kwalifikujących się do objęcia ochroną prawną,
 - poprawę zdrowotnych warunków życia mieszkańców,
 - wypracowania formuły wykorzystania dla celów rekreacyjnych obszarów objętych ochroną prawną.

Cele kulturowe:

- objęcie i wzmocnienie ochrony prawnej wartościowych obiektów kulturowych i krajobrazu otwartego przede wszystkim:
 - parków podworskich,
 - obiektów przyrodniczych mogących być uznanymi za Pomniki Przyrody,
 - dolin rzek Radomki i Dobrzycy,
 - młyna w Gulinie na rzece Radomce,
 - grodziska w Taczowie
 - obszarów znalezisk archeologicznych,
 - zachowanie tożsamości kulturowej obszaru poprzez wprowadzanie do budownictwa drobnych akcentów świadczących o miejscowej tradycji budownictwa regionalnego, ze szczególnym naciskiem na detal i elementy małej architektury jak: ogrodzenia, bramki, furtki, altany, obudowy studni, ule, ławki itp.,
 - wydobywanie unikatowych warunków ekspozycji obiektów kulturowych i krajobrazu otwartego.

Zostały opisane najważniejsze walory przyrodnicze:

- tereny położone w dolinach rzek - liczący ok. 7,5 km fragment doliny Radomki w północnej części gminy (w szczególności okolice Gulina - Młyna i Sosnowicy) oraz enklawa stanowiąca fragment doliny Dobrzycy w części południowo-zachodniej,
- obszar węzła ekologicznego „Dąbrówka Nagórna – Kozinki” w obrębie wysoczyzny morenowej. Występują tu niskie wydmy, suche dolinki, podmokłe dna zagłębień deflacyjnych,

- węzeł ekologiczny „Antoniów – Krucica”,
- kompleks leśny Janiszew i doliną rzeki Bosak,
- 12 użytków ekologicznych.

W gminie są 3 pomniki przyrody: dwa głązy narzutowe w Dąbrówce Podłężnej i dąb szypułkowy w Parku w Zakrzewie.

Do obiektów cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, a także historyczno – kulturowym należą:

- park podworski w Jaszowicach o pow. 4,76 ha,
- zespół dworsko-parkowy w Milejowicach o pow. 2,8 ha,
- park podworski w Taczowie o pow. 5,7 ha (silnie zdewastowany),
- zespół dworsko-parkowy w Zakrzewie (6,25 ha),
- drzewostan alei dojazdowej do parku w Milejowicach - około 80 drzew (kasztanowce, klony, jesiony, lipy, wierzby, wiązy).

Na środowisko kulturowe składa się:

- barokowy kościół parafialny w Zakrzewie,
- zespół dworski, XIX w. w Zakrzewie
- kościół neorenesansowy z elementami neobaroku
- zabytkowe cmentarze w Cerekwi i Zakrzewie,
- park, XVIII w. w Milejowicach,
- park, XVIII w. w Taczowie.

Obydwa w/w kościoły otoczone są należytą opieką ze strony właścicieli i użytkowników oraz służb konserwatorskich. Miejscami pamięci narodowej w Zakrzewie, Cerekwi, Mleczkowie oraz zabytkowymi cmentarzami w Cerekwi i Zakrzewie opiekuje się miejscowa ludność oraz lokalne władze samorządowe. Na szczególną uwagę zasługuje kościół parafialny w Cerekwi, który w latach 1928-1936 uzyskał neorenesansową formę jako dzieło wybitnego architekta Stefana Szyllera. Doskonale wpisany w miejscowy krajobraz, pozostaje w otoczeniu skromnej i przypadkowej zabudowy sąsiedniej, co wymaga podjęcia działań naprawczych. Gminna ewidencja zabytków obejmuje 109 obiektów, wymagają one weryfikacji terenowej, istnieje bowiem prawdopodobieństwo, że części już nie ma.

Na terenie gminy znajduje się wiele stanowisk archeologicznych.

W kierunkach zagospodarowania przestrzennego rozdz. 7. POLITYKA PRZESTRZENNA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ZABYTKÓW ORAZ DÓBR KULTURY WSPÓŁCZESNEJ określono obowiązki w zakresie dbałości o dobra kultury oraz uwzględniania zadań ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz art. 19 i 20 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wójt zobowiązany jest:

- uwzględniać zadania ochronne w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.
- w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględniać w szczególności ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - parków kulturowych.
- w studium i planie ustalać, w zależności od potrzeb:
 - strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia,
 - zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.
- przedkładać do uzgodnienia z odpowiednimi służbami ochrony zabytków projekty planów miejscowych, które dotyczą obiektów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów będących w ewidencji z odpowiednimi służbami ochrony zabytków, wszystkich stanowisk archeologicznych oraz terenów objętych strefami ochrony konserwatorskiej.
- konsultować z odpowiednimi służbami ochrony zabytków działania inwestycyjne i prace projektowe, które dotyczą obiektów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów będących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wszystkich stanowisk archeologicznych oraz terenów objętych strefami ochrony konserwatorskiej.

W odniesieniu do historii terenu proponuje się:

- Popularyzację historii gminy w miejscowych szkołach.
- Opracowanie monografii historycznej gminy

W odniesieniu do zabytkowego budownictwa postuluje się:

- Ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków przez ich zachowanie i konserwację. Wszelkie prace przy obiektach i na terenach wpisanych do rejestru

zabytków oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone tylko za zezwoleniem odpowiednich służb ochrony zabytków.

- Ochronę obiektów kulturowych umieszczonych w ewidencji przez ich zachowanie i ochronę. Wszelkie prace przy obiektach i na terenach obiektów będących w ewidencji zabytków mogą być przeprowadzane za zgodą odpowiednich służb ochrony zabytków. Rozbiórka budynku o wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach za zgodą odpowiednich służb ochrony zabytków i po wykonaniu stosownej dokumentacji.

Proponowane zasady zagospodarowania obszarów i obiektów środowiska kulturowego:

Zasady zagospodarowania:

- Bezwzględnie zachowane obiekty o walorach kulturowych i zabytkowych,
- Rozwijane formy budownictwa nawiązującej do architektury lokalnej- tradycyjnej.

W przypadku wsi Zakrzew, Cerekiew należy podjąć działania integracyjne zmierzające do uporządkowania jej krajobrazu.

W odniesieniu do strefy ochrony archeologicznej zakłada się:

- Ograniczenie na ich terenie wszelkich działań mogących przyczynić się do ich niszczenia (m.in. głęboka orka, kopanie dołów i rowów, eksploatacja złóż mineralnych).
- Ich ochronę w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego za pomocą archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej.

Realizacja inwestycji na stanowiskach archeologicznych wymagać będzie uzyskania uzgodnienia lub opinii od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz przeprowadzenia, za jego pozwoleniem, badań archeologicznych i wykonania ich dokumentacji.

W odniesieniu do krajobrazu kulturowego zakłada się:

- utrwalenie zagrożonych układów ruralistycznych przez:
 - zachowanie istniejących historycznych układów dróg lokalnych oraz nie wprowadzanie nowych, które mogłyby zniekształcić przebieg starych,
 - konserwację i uzupełnianie ubytków w zabytkowych alejach na terenie gminy,
 - utrwalanie układów działek, które powinny nawiązywać do najczęściej stosowanych na tym terenie sposobów sytuowania budynków mieszkalnych i gospodarczych (budynek usytuowany kalenicowo w stosunku do drogi, stodoła równolegle do domu w głębi podwórza, samo podwórze powinno zachować kształt regularnego prostokąta).

Poza tym określono szczegółowo zasady ochrony walorów przyrodniczych gminy w rozdziale 3. ZASADY OCHRONY ŚRODOWISKA I JEGO ZASOBÓW, OCHRONY PRZYRODY.

5.1.2.Strategia Rozwoju Gminy Zakrzew na lata 2017-2027.

Podstawowym instrumentem w długookresowej i kompleksowej polityce rozwoju Gminy Zakrzew jest STRATEGIA ROZWOJU. Ten planistyczny dokument przedstawia istniejące uwarunkowania. Wskazuje główne kierunki rozwoju gminy, obszary i cele decydujące o rozwoju.

W niniejszym opracowaniu problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego oraz przyrody została powiązana ściśle z walorami turystycznymi gminy. W rozdziale „Środowisko przyrodnicze i turystyka” wskazano największe atrakcje gminy, w tym: Park Historyczny Rycerze Bogurodzicy i Muzeum Etosu Rycerskiego, Muzeum Pożarnictwa w Dąbrówce Podłężnej, pomniki przyrody, obiekty budownictwa przemysłowego (młyny w Cerekwi i Gulinie) oraz zabytki wpisane do rejestru zabytków i znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków (parki w Milejowicach, Zakrzewie i Jaszowicach, dwory w Milejowicach i Dąbrówce Nagórnej).

Określono szanse i kierunki rozwoju Gminy Zakrzew (Rozdział 7): *Gmina Zakrzew ze względu na swoje położenie geograficzne oraz uwarunkowania przyrodniczo-historyczne, posiada duży potencjał do rozwoju turystyki, ale również rolnictwa, mieszkalnictwa oraz przedsiębiorczości.*

Do czynników wpływających na atrakcyjność Gminy należy zaliczyć przede wszystkim:

- atrakcyjna lokalizacja;
- korzystne warunki mikroklimatyczne;
- bogate walory przyrodnicze i historyczno-kulturowe.

W analizie SWOT za mocne strony gminy uznano, min.: duża liczba zabytków i ciekawych miejsc co przekłada się na szanse rozwojowe Gminy Zakrzew ze względu na jej atrakcyjne położenie geograficzne i historyczny charakter tego obszaru.

Dalej wymieniono czynniki atrakcyjności turystycznej gminy.

- walory środowiskowe (tereny o atrakcyjnym środowisku przyrodniczym, urozmaiconym ukształtowaniu powierzchni, obszary chronione i formy ochrony przyrody),
- obiekty kultury materialnej,
- specjalistyczne obszary umożliwiające uprawianie hobby, np. wędkarstwa, myślistwa, jeździectwa, kajakarstwa oraz wypożyczalnie sprzętu umożliwiające uprawianie tego hobby,

- czystość i jakość środowiska naturalnego (powietrza, wód),
- dostępność komunikacyjna w odniesieniu do dróg i środków komunikacji publicznej,
- baza noclegowa i gastronomiczna,
- dostęp do rozrywki (tj. imprezy kulturalne) i rekreacji,
- promocja gminy w zakresie turystyki.

Jednym z celów strategicznych jest: Rozwój oferty kulturowej i turystycznej, realizowanego za pomocą celów operacyjnych:

- Wzrost wykorzystania zasobów kulturalnych, historycznych oraz zabytków na cele promocyjne Gminy,
- Budowa i modernizacja terenów rekreacyjnych oraz bazy okołoturystycznej,
- Stworzenie systemu promocji Gminy.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY ZAKRZEW.

5.2.1. Charakterystyka Gminy Zakrzew.

Gmina Zakrzew Gmina Zakrzew leży w południowej części województwa mazowieckiego, w powiecie radomskim. Graniczy z miastem Radom oraz gminami Jedlińsk, Wolanów i Przytyk. Gmina zajmuje obszar 96,30 km², zamieszkuje ją ok. 12700 mieszkańców. W gminie jest 31 miejscowości w 22 sołectwach: Najważniejsze to: Zakrzew, Cerekiew, Taczów, Zakrzewska Wola, Gulin, Gulinek, Bielicha, Milejowice, Zatoplice. Najważniejsze ciągi komunikacyjne to droga wojewódzka nr 740 Radom – Przytyk – Potworów – Tomaszów Mazowiecki oraz droga powiatowa Zakrzew – Wolanów – Kowala – Skaryszew – Karszówka. Linia kolejowa nie występuje. Siedziba Gminy - Zakrzew oddalony jest 13 km od Radomia i ok. 100 od Warszawy.

Przyroda

Gmina Zakrzew jest gminą typowo wiejską, rolniczą, położoną na równinie radomskiej. Brakuje zdecydowanych wysoczyzn. Większość powierzchni zajmują tereny rolnicze. Przeważa uprawa papryki. Lasy zajmują ok. 10 % powierzchni. Większe kompleksy występują w okolicach Marianowic i Zakrzewskiej Woli oraz Milejowic. Kompleksy leśne w gminie Zakrzew stanowią lasy państwowe: Las Janiszewski, lasy prywatne Kolonia Cerekiew, Mleczków, Podlesie Mieczkowskie, Taczów, Zakrzewska Wola, Marianowice Górne, Jaszowice Kolonia, Gózek. Występują na terenie gminy Doliny rzek Radomki, Dobrzyicy i Bosaka. Na terenie gminy Zakrzew znajdują się pomniki przyrody oraz obszary o znaczeniu lokalnym i regionalnym. Na obszarze gminy Zakrzew lokalną sieć ekologiczną tworzą wyróżniające się korytarze: zadrzewienia przywodne - układające się wzdłuż rzek, cieków i zbiorników wodnych, szczególnie w rejonie doliny Dobrzyicy, Bossak, Cerekwianki, zadrzewienia

przydrożne - ciągnące się wzdłuż tras komunikacyjnych , zadrzewienia śródpolne - występujące w układzie mozaiki w obrębie terenów rolnych na terenie całej gminy, zadrzewienia przyzagrodowe i inne wypełniające skwery, cmentarze itp. Na terenie gminy występują obszary ważne ekologicznie i przyrodniczo.

Na terenie gminy występują zabytkowe parki w Zakrzewie, Milejowicach, Jaszowicach i Dąbrówce Nagórnej.

Turystyka

Przez teren Gminy Zakrzew przebiega wiele szlaków turystycznych. Są dostępne dla turystów pieszych rowerowych i zmotoryzowanych. Istniejąca Infrastruktura turystyczna nie jest wystarczająco rozbudowana, natomiast spełnia podstawowe funkcje: oznakowanie szlaków i miejsc historycznych, miejsca odpoczynku.

Szlaki piesze:

- Trasa (zielona) - Nordic Walking: Taczów- Dąbrówka Podłęzna (6km),
- Trasa (czerwona) - Nordic Walking: Zakrzew – Gulinek – Zakzewska Wola – Marianowice Górne – Zakrzew (11, 5km),
- Trasa (czarna) - Nordic Walking: Zakrzew – Taczów – Gulin – Gulinek – Zakrzew (14,5km),

Tablica informacyjna trasy Nordic Walking w Taczowie

Szlaki rowerowe Związku Gmin Radomka:

- Szlak żółty: Bartodzieje – Domaniów przez Jankowice, Gulin-Młyn, Patołek, Gulinek,

Kresy, Zakrzew, Jaszowice, Oblas (19,6 km),

- Szlak czarny: Wsola - Janów przez Starą Wieś, Klwaty, Komorniki, Dąbrówkę Nagórna - Kozinki - Nieczatów - Mleczków – Cerekiew (14, 5km),
- Szlak zielony: Lesiów- Sachalin przez Owadów, Józefówek, Wsolę, Starą Wieś, Piastów, Podgózdek, Gózek, Gulin,
- Szlak zielony: Przytyk – Kaptur przez Kozią Wolę, Gulinę, Taczów, Taczowską Wolę, Kozinki, Nieczatów, Dąbrówkę Nagórna.

Szlaki dla zmotoryzowanych

- Szlak architektoniczny Stefana Szyllera (kościół parafialny w Cerekwi)
- Szlak Rodu Kochanowskich (kościół parafialny w Zakrzewie)

Tablica informacyjna przed kościołem
w Cerekwi

Tablica informacyjna przed kościołem
w Zakrzewie

5.2.2. RYS HISTORYCZNY GMINY ZAKRZEW

Zarys historii administracyjnej gminy Zakrzew.

Teren gminy Zakrzew we wczesnym okresie monarchii piastowskiej znajdował się na terenie dzielnicy sandomierskiej i do XIV w. podlegał jurysdykcji kasztelanii radomskiej. Najstarszą miejscowością gminy jest Cerekiew, w której osadnictwo sięga prawdopodobnie XIII w. co potwierdzają źródła archeologiczne. W okresie panowania Kazimierza III Wielkiego (1333-1370) wraz z reformą sądownictwa ziemskiego i administracji obszar gminy podlegał sądownictwu starosty grodowego z siedzibą w Radomiu, który stanowił również stolicę powiatu. Rozwój gospodarczy terenów gminy przypada na XV i XVI stulecie. Przeważała tu prywatna drobna własność ziemska. Jedyne królewszczyzny na terenie gminy stanowiły wsie Mleczków i Wacyn. Rozwój tych ziem został zahamowany w XVII stuleciu przez liczne wojny przetaczające się przez teren Rzeczypospolitej. Wojna z lat 1655-1660 stanowiła największą klęskę w rozwoju gminy, kiedy to jej ludność zmalała o 1/3 populacji. Początek panowania

dynastii Wettynów na tronie polskim był także widowiskiem przemarszu wojsk szwedzkich, rosyjskich i saskich co wpływało negatywnie na rozwój tych ziem. W wyniku upadku państwa w 1795 r. ziemie należące do gminy Zakrzew znalazły się w obrębie Galicji Zachodniej pod panowaniem habsburskim. W 1807 r. ziemie te weszły w skład Księstwa Warszawskiego podzielonego na powiaty i departamenty. Teren gminy wszedł w skład powiatu radomskiego w departamencie radomskim. Decyzją kongresu wiedeńskiego po okresie wojen napoleońskich teren obecnej gminy wszedł w skład Królestwa Polskiego podzielonego administracyjnie na województwa i powiaty. Zakrzew znajdował się w powiecie radomskim i województwie sandomierskim. Po reformie administracyjnej z 1837 i 1845 r. omawiany teren należał do guberni radomskiej.

Po wprowadzeniu uwłaszczenia w Królestwie Polskim i zmianie charakteru władz samorządowych przedmiotowy teren należał do nowoutworzonej gminy Zakrzew. Gminę tworzyły grunta włościan i majątek dworski. Częściami składowymi były wsie na czele z sołtysem. Organem uchwałodawczym było zebranie gminne. Wybierało ono wójta i ławników. Miał on uprawnienia policyjno-administracyjne i sądownicze. Gmina zarządzała szkolnictwem, a jej pracami kierował pisarz gminny. W czasie I wojny światowej na terenie gminy miały miejsce walki żołnierzy austriackich i rosyjskich. Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. utworzono województwo kieleckie w skład którego wszedł powiat radomski. Wybuch II wojny światowej zmienił przynależność terytorialną gminy, znalazła się ona bowiem w granicach Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny zmieniła się struktura agrarna i własnościowa wsi gminnych, które na początku nie były zmieniane w stosunku do tych sprzed wojny. W 1947 r. wprowadzono reformę administracji samorządowej 20.03.1950 r. Pojawiły się Rady Narodowe. Gmina Zakrzew podzielona została na kilka gromad. W 1954 r. wprowadzono Gromadzkie Rady Narodowe i zarządzanie kolegialne. Nieudolność tej formy sprawowania władzy zmuszała władze państwowe do zmian w zakresie samorządu wiejskiego. Gromady zamieniono ponownie na gminy. Wprowadzono urząd naczelnika gminy i powołano gminę Zakrzew. 28.05.1975 r. na mocy ustawy wprowadzono podział na

województwa i gminy. Dopiero reforma z 08.03.1999 r. zapewniła gminom całkowitą niezależność i właściwą samorządność.

Rys historyczny Zakrzewa

Potwierdzone dane źródłowe na temat Zakrzewa pochodzą z 2 ćw. XIV w. Król Władysław III Łokietek (1306-1333) nadał prawo lokacji Zakrzewa na prawie magdeburskim jego właścicielom Dzierżkowi i Ostaszy z Bejsc. W połowie XIV w. Zakrzew odziedziczyli kasztelan lubelski Eustachy z Bejsc i Stanisław Firlej. Na pocz. XV w. należał do Andrzeja Zakrzewskiego h. Lewart, który przyczynił się do powstania parafii w 1393 r. i budowy kościoła w 1417 r. Spadkobiercą Andrzeja został Jan Zakrzewski. Jego synowie Eustachy i Derśław odziedziczyli majątek obejmujący 20 łanów ziemi oraz folwark rycerski. Znajdowały się tutaj również karczmy. Kolejnymi właścicielami byli Tyniccy, a w XVI w. wieś znalazła się we władaniu Podlodowskich. Byli oni znaczącą szlachecką rodziną powiatu radomskiego wyznającą protestantyzm i jako kolatorzy kościoła w Zakrzewie zamienili go na zbór. W XVII w. majątek ten przeszedł na własność Kochanowskich herbu Korwin po ślubie Anny Podlodowskiej i Mikołaja Kochanowskiego sekretarza królewskiego, stolnika sandomierskiego, kasztelana zawichojskiego i dziedzica Sycyny. W końcu XVII w. dobra te odziedziczyła kolejna linia Kochanowskich w osobie Franciszka Kochanowskiego podczaszego nowogrodzkiego. Zakrzew znajdował się w posiadaniu Kochanowskich do 1 połowy XIX w. Dzięki staraniom właścicieli zbudowano w latach 1770-1776, obecny kościół parafialny. W początkach XIX w. jego właściciel Franciszek Salezy Kochanowski (1804-1883) zaczął wyprzedawać rodzinny majątek. W 1844 r. Zakrzew stał się własnością Piotra Suskiego. W 1856 roku majątek ten nabył Władysław Grodziński, bankowiec, społecznik, Prezes Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Dzięki niemu majątek Zakrzew rozwinął się znacznie i stał się przykładem wzorowego funkcjonowania majątku ziemskiego. W 1885 r. Zakrzew posiadał folwark 1777 liczący morg, grunty orne i ogrodowe 1025 morg, łąki 226 morg i lasy 376 morg. Budynków murowanych było 17, a drewnianych 14. W XIX w. funkcjonował urząd, gorzelnia i cegielnia. Znakomite dobra zakrzewskie liczące 600 ha w 1898 r. nabyła rodzina Herniczaków. Ufundowali oni dla kościoła zakrzewskiego ławy kolatorskie, obraz św. Jana Chrzciciela i haftowane antepedium. Zajęcia szkolne w latach 20-tych XX w. odbywały się w czworakach, a nauczyciele mieszkali w dworze. W 1932 r. dwór sprzedano Stanisławowi Łuszczowi. W czasie wojny rodzina Łuszczów została wysiedlona przez Niemców. W 1945 r. udało się jej majątek zakrzewski sprzedać.

Inne większe miejscowości w gminie:

Taczów

W średniowieczu Taczów należał do rodu pieczętującym się herbem Ogończyk, nazywanym również Powąta. Wiadomości źródłowe dotyczące powstania wsi pochodzą z 1374 r., kiedy właścicielem był Stanisław Getka. Istnieje tu średniowieczne grodzisko o średnicy 18 metrów i wysokości 5 metrów. Była to siedziba rycersko-obronna. Badania archeologiczne wskazują na jego powstanie na XIII i pocz. XIV w. Kolejnym właścicielem miejscowości po Getce była Świętosława z Magnuszewa, a następnie Mikołaj Powąta z Taczowa, który jako jeden ze znakomitych przedstawicieli rycerstwa polskiego wziął udział

w bitwie pod Grunwaldem. Uczestniczył w podpisywaniu aktu pokoju toruńskiego oraz brał udział w podpisaniu aktu unii horodelskiej przyjmując do swojego herbu Ogończyk rodzinę litewską. W 1415 r. podzielił dobra taczowskie obejmując władanie nad Taczowem, Wolą Taczowską i Klwatką Szlachecką. W 1421 r. uzyskał w spadku Magnuszew nad Wisłą na Mazowszu, a w pięć lat później został stolnikiem sandomierskim. W 1436 r. Władysław IV Warneńczyk (1434-1444) powierzył mu misję dyplomatyczną w Czechach. Stanął on jednak po stronie biskupa Zbigniewa Oleśnickiego w opozycji do władzy królewskiej. W 1439 r. zostaje podkomorzym królewskim. W 1444 r. dowodzi wojskami mazowieckimi w zmaganiach Mazowsza z Litwą. Taczów na początku XVI w. przeszedł na własność Mikołaja Dzika h. Doliwa, wojskiego radomskiego. Wraz ze ślubem jego córki Katarzyny z Kasprem Kochanowskim, majątek ten odziedziczyli Kochanowscy. Syn Kaspra dał początek gałęzi Kochanowskich z Cerekwi dziedzicząc Taczów i Cerekiew. W 1631 r. Kochanowscy sprzedali część Taczowa Hieronimowi Białobrzeskiemu, wojskiemu radomskiemu. Reszta ich majątku przeszła w ręce rodziny Jełowickich. W połowie XVII w. część Taczowa i Woli Taczowskiej kupił Paweł Kurdwanowski, miecznik sandomierski. Na przełomie XVII i XVIII wieku majątek nabyli Ledóchowscy. Michał Ledóchowski, rotmistrz królewski i kasztelan wołyński ożenił się z Zuzanną Rzewuską, córką Seweryna Rzewuskiego, hetmana wielkiego koronnego. W 1789 r. majątek ten należał do Bartłomieja Zdziechowskiego z Mleczkowa. W XIX w. dziedzicami wsi byli Działottowie i Brzozowscy. Ostatnim właścicielem majątku, aż do końca II wojny światowej był Tadeusz Kieterowicz. Po 1945 r. dokonano jego parcelacji. W 1986 roku rozebrano dwór.

Cerekiew

Nazwa etymologicznie wywodzi się od staropolskiego „cerkiew” oznaczającego kościół. Nazwa brzmiała wtedy jako Nowa Cerekiew. W źródłach brak informacji na temat miejscowości Stara Cerekiew. Nazwa ta mogła wiązać się z reorganizacją wsi na prawie średzkim nadanym w 1317 r. przez króla Władysława Łokietka. Pisemne źródła potwierdzają jej istnienie w XIV w. kiedy to Władysław II Łokietek (1306-1333) nadał dobra te jego właścicielom Dzierżkowi i Ostaszy z Bejsc, herbu Lewart. Ród Lewartów dał początek późniejszym rodom: Zakrzewskich, Firlejów, Mełgiewskim. Parafia istniała tu już w XIII w. Jednak pierwsze wzmianki pochodzą z 1325 r. Kodeks Dyplomatyczny Polski przynosi w 1330 r. wiadomości o wsi pod nazwą Nowa Czerekiew. Na przełomie XIV i XV w. dziedzicem wsi był Jakub Firlej. Do roku 1435 dobra te należały do Firlejów, a następnie Dzików herbu Doliwa. W 1461 r. dziedzicem wsi był Mikołaj Dzik. Po nim własność objął jego bratanek, Wincenty. Następnie dziedzicem Cerekwi był młodszy brat Wincentego, Mikołaj Dzik. W 1529 r. został wzniesiony kościół murowany. Po ślubie córki Mikołaja, Katarzyny z Kasprem Kochanowskim wieś przeszła na własność Kochanowskich. Syn Kaspra dał początek linii Kochanowskich z Cerekwi. Do połowy XVII w. Cerekiew należała do Kochanowskich, następnie po bezpotomnym małżeństwie ostatniego właściciela Kaspra z Anną z Kurdwanowskich z Klwat, przechodzi na własność żony i jej rodziny. W drugiej połowie XVII w. Kochanowscy sprzedali majątek Janowi Rudzkiemu, a po jego śmierci stał on się własnością Rudzkich i Madalińskich. Wiek XVIII przynosi upadek dóbr spowodowany wojną północną (1701-1721) i powstaniem kościuszkowskim. W 1788 r. dziedzicem Cerekwi był Jan Libiszewski, następnie przeszły w posiadanie Jana Chryzostoma Cieciszowskiego. W XIX w.

dobra te przeszły we władanie spadkobierców Jana Chryzostoma i zostały sprzedane przez jego córkę Marię Franciszkowi Wietrzykowskiemu w 1859r. Pozostawał on we władaniu tej rodziny do XX w. Składał się z trzech folwarków: Cerekiew, Kierzków, Zofiówka i obejmował 297 ha. W 1929 r. powstaje kościół w miejscu rozebranej świątyni według projektu architekta Stefana Szyllera. Wietrzykowscy posiadali dwór z parkiem.

Milejowice

Pierwsza wzmianka o Milejowicach pochodzi z XV w. kiedy należała do Andrzeja Gościszewskiego h. Brochwicz. W 1449 r. Zbigniew Socha z Kończyc wziął je w dzierżawę. Kolejnymi właścicielami byli Golczewscy, Kochanowscy, Kłopotcy. Na pocz. XIX w. Milejowice zakupili Strzęboszowie h. Jastrzębiec. W 1835 r. w związku z udziałem w powstaniu listopadowym Józefa Strzembosza, dobra Milejowice zostały skonfiskowane na rzecz Skarbu Królestwa Polskiego. Rodzina Strzemboszów odzyskała majątek w 1861 r. W latach 70-tych XIX w. Milejowice należały do Napoleona Strzembosza, powstańca styczniowego (w oddziale Langiewicza). W końcu XIX w. w Milejowicach było 15 domów i 37 mieszkańców. W 1917 r. dobra milejowickie nabył Mieczysław Jaczniakowski. W ich skład wchodziły grunty orne, łąki, pastwiska, sad, ogrody warzywne i stawy, łącznie 359 morg. Po 1925 r. dokonano parcelacji majątku na kilka części. Inwentaryzacja z tego okresu wymienia następujące nieruchomości: dom mieszkalny, murowany, kryty dachówką, stodoła na słupach, stodoła drewniana, spichlerz murowany, chlewy murowane, stajnia i obora murowane, wozownia, ośmiorak, studnia z pompą. Podczas okupacji w dworze milejowickim przez krótki czas przebywał Andrzej Wajda, jako gość ówczesnego właściciela Marka Hernika. Po II wojnie światowej zespół dworski przejął Skarb Państwa, a w 1956 r. Zakłady Mięsne w Radomiu. Od 2000 r. pozostaje w rękach prywatnych.

Dąbrówka Nagórna

Miejscowość powstała w XV w. W swojej historii miała wielu właścicieli. W połowie XV w. był to Jakób z Pakosławia h. Abdank. Następni byli: Dąbrowscy h. Jastrzębiec, Ninkowscy, Broniewscy h. Lewart, Wilsy h. Półkozic, Kruszewscy, Mikułowsy, Kurdwanowscy. W 1831 r. w Dąbrówce Nagórnej zamieszkał przyszły bohater powstania styczniowego Dionizy Czachowski h. Korab. W XIX w. kolejnymi właścicielami byli min.: Ignacy Leszczowski, Zenon Kwaśniewski, Józef Płachecki. W końcu XIX w. właścicielem włości został Stanisław Wietrzykowski. Przed I wojną światową majątek został kilkakrotnie rozparcelowany. Nabywcą dworu z resztówką został Jan Badowski, który wydzierżawiał gospodarstwo przed i w trakcie II wojny światowej. Po wojnie właścicielka Janina Badowska sprzedała posiadłość Arturowi Łubie.

Dąbrówka Podłęzna

Powstała na pocz. XV w. Nazwa „podłęzna” związana jest z terenami podmokłymi (pod łęgami), na których wieś była ulokowana. Podobnie jak winnych miejscowościach gminnych i tutaj w ciągu wieków właścicielami wsi było wiele rodów: Starosiedleccy, Hieronim Kurosz z Woli Kuroszowej, Komorowscy, Kurdwanowscy, rodzina Bomków, Kruszewscy, Pleniewiczowie i Lewandowscy. Jan Lewandowski, znawca i miłośnik koni, Prezes

Radomskiego Towarzystwa Zachęty Hodowli Koni, prawdopodobnie wznosił dwór i urządzał tor jeździecki, na którym odbywały się liczne imprezy. Pozostawał on w przyjacielskich relacjach z Gombrowiczami ze Wsoli. W 1927 r. dokonano częściowej parcelacji majątku. Przed II wojną światową właścicielem Dąbrówki został Janusz Targowski, którego rodzinę wysiedlili Niemcy w 1939 r. Po zakończeniu wojny majątek przepadł na rzecz Skarbu Państwa. W 2003 r. dwór został rozebrany i w jego miejsce wzniesiony nowy budynek mieszkalny.

Gulin

Od XV w. gniazdo rodowe rodziny Gulińskich h. Bończa, wywodzących się od Jana i Sułka z Bidzin, pieczętujących się h. Janina, a od XVI w. również h. Bończa. W następnych wiekach dobra Gulińskich zostały rozdrobnione. Od pocz. XVIII w. Gulin posiadali Dunin-Brzezińscy. Dopiero w 2 ćw. XIX w. kolejnymi właścicielami byli Jakub Jabłoński (od 1841 r.), Grabińscy (od 1867 r.), Michał Dombowski (od 1883 r.). W latach 1886 i 1891 majątek Gulin obciążony kredytami wystawiono na sprzedaż w drodze licytacji, co spowodowało podział majątku na wiele mniejszych części. Dwór był drewniany, parterowy z gankiem. Po ostatniej wojnie rozebrany.

Opisy historyczne zaczerpnięto z opracowań:

Zakrzewska Ziemia: cztery pory roku, Radom 2012

Gmina Zakrzew wczoraj i dziś, red. Krystyna Smolińska, Radom 2009

Rdzanek M. (inni), Ślady przeszłości na zakrzewskiej ziemi, Radom 2004

Kupisz D., Dzieje wsi Taczów, Radom 2012

Kowalik. W., Dwory i pałace południowej części województwa mazowieckiego. Powiat radomski i okolice, Radom 2020

5.3. Krajobraz kulturowy Gminy Zakrzew.

Krajobraz kulturowy gminy Zakrzew jest zasadniczo charakterystyczny dla regionu radomskiego. Obszar równinny, rolniczy z porzrzucanymi niewielkimi kompleksami leśnymi, poprzecinany dolinami rzek (Radomka, Bosak). Wysoczyzny są niewielkie i nie wpływają na charakter ukształtowania terenu gminy. Ze względu na rozplanowanie przeważają wsie o typie ulicówek i wielodrożnicowych. Najcenniejsze zabytki i tereny zabytkowe to obiekty objęte ochroną prawną (wpis do rejestru). Największą liczbę zachowanych zabytków stanowią dzieła sakralne, sepulkralne i kultowe. To znaczy kościoły, kaplice, cmentarze i kapliczki. Najstarszym zabytkiem w gminie jest XVIII -wieczny kościół parafialny w Zakrzewie. Najliczniej reprezentowane są zabytki z 1 poł. XX., następnie XIX- wieczne. Ze względu na dawne rozdrobnienie majątków ziemskich zachowało się kilka zespołów dworsko-parkowych. Następną grupę stanowią obiekty wiejskie: domy drewniane. Najmniej liczną grupę stanowią obiekty przemysłowe.

W krajobrazie wyróżniają się miejscowości Zakrzew, Cerekiew i Taczów o bogatej historii z zachowanymi wieloma zabytkami. W siedzibie gminy, Zakrzewie, znajduje się zespół kościelny p.w. św. Jana Chrzciciela z barokowym kościołem z 2 poł. XVIII w. o autentycznej historycznie architekturze (bryła budowli, układ elewacji i detal architektoniczny)

z cennym wyposażeniem ruchomym m.in. barokowe organy. Obok kościoła usytuowana jest dzwonnica murowana z 1900 r., nawiązująca stylistycznie do kościoła. Po drugiej stronie drogi wojewódzkiej Radom- Przysucha, na wprost kościoła znajduje się zabytkowy park XIX-wieczny o zaznaczonym rozplanowaniu z cennym drzewostanem. W pobliżu zlokalizowane są ciekawe obiekty (przy drodze wojewódzkiej): grupa rzeźbiarska z piaskowca „Chrzest Chrystusa” z pocz. XX w. jest tym bardziej cenna, że jest jedynym obiektem tego typu w regionie. Dalej przy tej samej drodze znajduje się krzyż poświęcony Tadeuszowi Kościuszce z 1 ćw. XX w., przypominający o patriotycznych tradycjach miejscowości. Jeszcze dalej jest cmentarz rzymsko- katolicki, który został założony w XIX w. Zachował się w miarę czytelny układ przestrzenny i kilka historycznych nagrobków: kamiennych i żeliwnych. W Zakrzewie nie występuje wartościowa zabudowa wiejska.

Drugim ważnym ośrodkiem jest Cerekiew. Nad okolicą góruje ceglany kościół z charakterystyczną wieżą i cebulastym hełmem. Powstał w latach 1927-29 wg. projektu znanego ówczesnego architekta Stefana Szyllera, twórcy m.in. budynków Politechniki Warszawskiej czy gmachu Zachęty Sztuk Pięknych. We wnętrzu uwagę przykuwa polichromia prezbiterium prawdopodobnie autorstwa Jana Henryka Rozena. Poza tym jest jeszcze wiele wartościowych obiektów i zabytków ruchomych takich jak np. obraz „Zdjęcie z Krzyża” z XVII w. Naprzeciwko kościoła po drugiej strony ulicy stoi budynek plebanii z gankiem filarowym i tarasem zamkniętym balustradą tralkową. Części boczne budynku są nierówne. Dach jest w typie łamanego polskiego. W tyle budynku widoczne kępy parku podworskiego. W kierunku wschodnim, kilkaset m. od kościoła usytuowany jest cmentarz rzymsko- katolicki założony w XIX w. z zachowanym układem przestrzennym najstarszej części cmentarza, licznymi nagrobkami XIX- wiecznymi i z pocz. XX w. oraz ceglana kaplica grobową rodziny Wietrzykowskich. W Cerekwi istnieje ceglana kaplica w której to znajduje się zabytkowa figura przedstawiająca św. Jana Nepomucena, datowana na pocz. XX w.

Trzecim ważnym ośrodkiem jest miejscowość Taczów z zachowanym gródkiem stożkowym i parkiem podworskim. Miejsce to odznacza się wysokimi walorami historycznymi ze względu na tradycje historyczne związane z Powałą z Taczowa. Powstał tutaj „Park historyczny” przedstawiające tradycje rycerskie i promujący znakomicie miejscowość. W ramach parku można zobaczyć rzeźby plenerowe pt: „Spotkanie u Powały”. Kompozycja przedstawia króla Władysława Jagiełłę, biskupa Trąbę, Mszczuja ze Skrzynna, Dobrogosta Czarnego z Odrzywołu oraz Mikołaja Powałę. Kolejnym elementem jest diorama „Bitwy pod Grunwaldem” zawierająca kopie obrazu autorstwa Tadeusza Popiela i Zygmunta Rozwadowskiego.

Rzeźby plenerowe w parku historycznym w Taczowie

Na terenie gminy występują jeszcze oprócz Zakrzewa i Taczowa trzy obiekty w typie zespołów dworsko-parkowych: w Milejowicach, Dąbrówce Podłęźnej i Dąbrówce Nagórnej. W tej ostatniej jest dwór wraz z parkiem o w miarę czytelnym układzie. Dwór wybudował Stefan Wietrzykowski w 2 poł. XIX w. Budynek przebudowano po wojnie ale dawna architektura nie została całkowicie zatarta. Natomiast w Dąbrówce Podłęźnej budynek dworu został przekształcony, pozbawiając obiekt cech zabytkowych. Wokół dworu przetrwały duże fragmenty dawnego parku. W Milejowicach przetrwał znaczny obszar parku wraz z aleją dojazdową do zespołu. Budynek dworu z kolumnowym portykiem zwieńczonym szczytem trójkątnym, jest znakomicie zlokalizowany wśród zieleni.

Zabudowa wiejska na przestrzeni 30 lat uległa znacznemu przeobrażeniu. Zewidencjonowane w latach 70- tych budownictwo wiejskie na terenie gminy Zakrzew - domy drewniane o konstrukcji wieńcowej, kryte strzechą, niektóre z gankami, inne szalowane z elementami snycerskimi-(dekorowane szczyty, fryzy, okiennice itp.), zostały przekształcone przeważnie poprzez nakrycie dachu eternitem, wykonywanie nowych szalunków drewnianych bez tradycyjnych dekoracji i dostawianie dobudówek (lata 80- te XX w.). Największe zmiany zaszły po 1990 r. i na pocz. XXI w. Wtedy wiele domów drewnianych przestało istnieć, a te które pozostały albo znajdują się w ruinie albo zostały bardzo przekształcone (pojawił się siding, stolarka okienna z PCV, dachy kryte dachówką, likwidowano detal snycerski, okiennice, docieplano z zewnątrz styropianem i tynkowano.). Nieliczne zachowały cechy dawnej architektury. Obecnie w gminnej ewidencji znalazły się budynki charakterystyczne dla dawnego budownictwa wiejskiego.

Są to obiekty na rzucie prostokąta, kryte dachem dwuspadowym, a nawet łamanym (przykład dom w Gulinie nr 47, Gulinku nr 17), najciekawsze z gankami (dom w Zatopolicach nr 14), z zachowanymi elementami dekoracyjnymi -fryzem, okiennicami (Dąbrówce Podłęźnej nr 36) i będącymi w dostatecznym stanie.

Na terenie gminy występuje wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasżający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi, mostach, a bardziej osobiste przed domami. Najciekawszymi obiektami „przydrożnymi” są: grupa rzeźbiarska „Chrzest Chrystusa” w Zakrzewie, figura św. Jana Nepomucena w Marianowicach, krzyż metalowy z 1906 r. w Milejowicach, krzyż kamienny z 1909 r. w Taczowie, figura MB z 1945 r. w miejscowości Gulin o ekspresyjnym wyrazie formy. Przeważają krzyże przydrożne, kapliczki schodkowe, figury.

Zewidencjonowano dwa obiekty przemysłowe. Cenny drewniany młyn wodny w Gulinie na rzece Radomce. Położony jest przy szlaku turystycznym, w pięknym krajobrazowo miejscu. Drugi młyn murowany w Kolonii Cerekwi, charakterystyczny dla budownictwa poł. XX.

5.4. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (rejestr /A/).

Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków
Cerekiew	Cerekiew, kościół parafialny, 1929 r.	238/A/84 z dnia 22.02.1984 r.
Cerekiew	Najstarsza część cmentarza rzymsko – katolickiego, w granicach z XIX w.	A – 1220 z dnia 06.12.2013 r.
Jaszowice	Park, 2 poł. XIX w.	761/A z dnia 18.12.1957 r.
Milejowice	Park, XIX w.	759/A z dnia 18.12.1957 r.
Milejowice	Dwór, 2 poł. XIX w.	nr rej.: A-1299 z dnia 12.06.2015 r.
Taczów	Park, XVIII w.	760/A z dnia 18.12.1957 r.

Zakrzew	Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, XVIII w.	450A z dnia 28.02.1957r., 392/A/67 z dnia 21.06.1967 r. oraz 189/A z dnia 15.10.1982 r. A-768 z dnia 29.11.2007 r. (obejmuje zespół kościoła parafialnego: kościół i dzwonnica)
Zakrzew	Dzwonnica, 1900 r.	A-768 z dnia 29.11.2007 r. (obejmuje zespół kościoła parafialnego: kościół i dzwonnica)
Zakrzew	Park podworski	749/A z dnia 19.12.1957 r.

Zgodnie z art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27

marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2018 poz. 1945) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić:

- 1) prace konserwatorskie,
- 2) prace restauratorskie,
- 3) badania konserwatorskie

– na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Od stycznia 2018 r. obowiązują przepisy dot. kar administracyjnych. Właścicielowi, który nie powiadomił ministra kultury albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku (znajdującego się na Liście Skarbów Dziedzictwa lub wpisanego do rejestru zabytków) nie później niż w terminie 14 dni od dowiedzenia się o tym zdarzeniu. Taką samą karę przewidziano wobec osób, które uniemożliwiają lub utrudniają dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy.

Kary w wysokości od 500 do 500 000 zł grożą z kolei m.in. za prowadzenie bez pozwolenia albo niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub badania konserwatorskie, roboty budowlane i badania archeologiczne w otoczeniu zabytku /zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, rozdział 10a/.

Wpis do rejestru zabytków

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Wnioski oraz procedura wpisu do rejestru zabytków dostępna na stronie www.mwz.pl.

5.5. Zabytki nieruchome

Na terenie Gminy Zakrzew znajduje się wiele cennych zabytków nieruchomych:

Jaszowice, park, 2 poł. XIX w.

Z dawnego założenia parkowego zachowały się trzy aleje: dwie grabowe i jedna lipowa. Stanowiły istotne linie podziału parku. Starodrzew parku liczy ok 100- 130 lat. Przeważają stare dęby, graby, lipy i jesiony. W sumie istnieje ok 20 gatunków drzew i krzewów. Pozostały ślady po dawnym sadzie. Nie istnieją już zabudowania dworskie. Jednakże ich lokalizacja w terenie jest nieznana. Właścicielem tego obszaru jest osoba prywatna. Ze względu na małą lesistość okolicy, park stanowi ważny element krajobrazu.

Zakrzew, park, poł. XIX w.,

Park zlokalizowany jest na osi kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela, w stronę południowo zachodnią, ok. 150 m od drogi wojewódzkiej nr 740. Układ parku jest czytelny. Nie zachowała się zabudowa dworska. Znana jest jej dawna lokalizacja. Zachowały się aleje: grabowa i resztki lipowej, dwa stawy. Nie zachowała się aleja do kościoła. Do starodrzewu należą dęby, graby, lipy, kilka egzotów, w sumie ok. 30 gatunków drzew i krzewów. Park jest istotnym zbiorowiskiem ekologicznym i enklawą dla różnego rodzaju zwierząt. Wśród okolicznych pól wyróżnia się krajobrazowo. Park jest w rękach prywatnych.

Milejowice, park, XIX w.

Usytuowany jest ok. 400 m na północ od drogi wojewódzkiej 740. Na osi głównej alei znajduje się dwór. Od bramy do dworu biegnie szpaler grabowy. Zachowały się resztki parku ze starodrzewem: dębami, jesionami, kasztanowcami i wierzbami. Droga dojazdowa do dworu jest obsadzona starymi kasztanowcami i jesionami. Większość terenu parku zajmują młodniki. W sumie rośnie w parku ok. 20 gatunków drzew i krzewów. Teren parku należy do właściciela prywatnego.

Milejowice, dwór z 2 poł. XIX w.

Dwór stanowi wartościowy przykład dworu ziemiańskiego z 2 poł. XIX w. Właścicielami dworu była rodzina Strzemboszków. Franciszek Strzembosz- szambelan króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, został odznaczony orderem św. Stanisława. Natomiast Napoleon Strzembosz walczył w Powstaniu Styczniowym w partii Langiewicza, na czele własnego oddziału. Po wojnie pełnił funkcje biurowa dla zakładów mięsnych. Obecnie należy do osób prywatnych. Bardzo zniszczony.

Budynek dworu usytuowany jest w centralnej części założenia parkowego, wpisanego do rejestru zabytków. Od południa do budynku, wzdłuż jego osi prowadzi aleja kasztanowa zakończona podjazdem z owalnym gazonem. Od strony wschodniej zlokalizowana jest współczesna, niska zabudowa gospodarcza. Dwór jest murowany z cegły, posadowiony na ceglanej podmurówce, otynkowany, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta z płytkimi ryzalitami na zakończeniu dłuższych boków. Parterowy, z poddaszem zaadaptowanym na funkcje mieszkalne. Nakryty dachem dwuspadowym, wtórnie pokrytym papą. Na osi środkowej elewacji frontowej- południowej znajduje się ganek kolumnowy (dwie pary kolumn) zwieńczony trójkątnym frontonem. Gzyms wieńczący profilowany. *Tekst z decyzji wpisu do rejestru.*

Zakrzew, kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, XVIII w.

Pierwotny kościół był drewniany, fundowany w 1417 r. przez Andrzeja z Zakrzewa herbu Lewart. W XVI w. za (Jana Podlódowskiego) w rękach kalwińskich. Następny kościół również drewniany, zbudowany w 1612 r. Obecny wzniesiony w latach 1776- 79. Odnawiany m.in. w 1879 r. i w 1 poł. XX w. Barokowy, murowany, tynkowany, jednonawowy. Plan kościoła- prostokątny z zaokrąglonymi narożami w części prezbiterialnej i dodaną od północy do prezbiterium prostokątną zakrystią w 1924 r. Elewacje rozczłonkowane pilastrami podtrzymującymi bogato profilowane belkowanie Fasada trójdzielna o pilastrach zdwojonych, zwieńczona wolutowym szczytem z pilasterkami; na osi portal, okno i w szczycie nisza, w ozdobnych późno barokowych obramieniach z figurą Świętego. Dach dwuspadowy, wieżyczka ma sygnaturkę z 1879 r. .

Zakrzew, dzwonnica przykościelna, 1900 r.

Budynek dawnej dzwonnicy został wzniesiony w 1900 z okazji roku jubileuszowego roku staraniem Ks. Kacpra Zielonki- ówczesnego proboszcza. Na dzwonnicy zostały zawieszone dwa dzwony. Stylem obiekt nawiązuje do barokowej bryły pobliskiego kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Zakrzewie. W 2004 roku zmieniono funkcję budynku, przeniesiono dzwony do nowej, stalowej dzwonnicy, a wewnątrz starej utworzono kaplicę przedpogrzebową. Budynek murowany z cegły, otynkowany. Konstrukcja dachu drewniana. Dach przykryty blachą płaską,

ocynkowaną. Drzwi drewniane, dwuskrzydłowe (o dwóch skrzydłach zawieszonych na obu przeciwnych pionowych ramiakach ościeżnicy), płycinowe z naświetlem czteropolowym u góry. Okna witrażowe, wielopolowe w ramie stalowej. Rzut budynku na planie prostokąta (zbliżonym do kwadratu) ze ściętymi narożami. Bryła budynku w formie wieży o wys. ok. 10 m. Obiekt dwukondygnacyjny, przykryty dachem w typie francuskiego baroku. Pokrycie dachowe składa się z trzech części. Dolna: niska, ośmioboczna; środkowa: czteropółcieniowa, o łukowato wygiętych do góry i ściętych narożach. Górna: czterospadowa, płaska, zwieńczona ażurowym krzyżem osadzonym w kuli. Elewacje: Otynkowane, na niskim cokole lekko wysuniętym do przodu. Dolna kondygnacja boniowana, zakończona gzymsem kordonowym, profilowanym i opaską gzymsową poniżej, również profilowaną. Gzyms kordonowy osłonięty daszkiem z blachy płaskiej ocynkowanej. Elewacja II kondygnacji rozczłonkowana czterema arkadowymi oknami flankowanymi pilastrami, które podtrzymują architrav, profilowany dwoma uskokami, zakończony wklęsłą o brzegu górnym wysuniętym nieco do przodu. Dół wyodrębniony cokołem. Całość zamyka gzyms, dość mocno wysunięty, profilowany, pod którym biegnie zębnik (ornament składający się z czworokątnych zębów). Archiwolta, profilowana trzema uskokami, spięta zwornikiem (kluczem) trapezowym z architravem. Okna zamknięte łukiem pełnym, pola witrażu układają się w krzyż. Pilastry arkad zdwojone. Wejście do Dzwonnicy od strony południowo-wschodniej. Ponad nim tablica z napisem: /ZBUDOWANA/ 1900 ROKU/. Obecnie dolna krawędź drzwi wejściowych znajduje się poniżej poziomu placu kościelnego. Wnętrze składa się z pomieszczenia na I kondygnacji i pomieszczenia na II kondygnacji, do którego wchodzi się przez otwór w stropie. Ściany dolnego pomieszczenia pokrywa monochromatyczne malowidło nawiązujące do form architektonicznych (kolumny, cokoły). Na ścianie północno-zachodniej wisi drewniany krzyż, a na północno-wschodniej znajduje się epitafium Ks. Franciszka Słapczyńskiego. Jest to prostokątna, wertykalnie umieszczona tablica ujęta po bokach płycinami z płaskorzeźbionym motywem wici roślinnej. Wspiera się na profilowanym wsporniku w formie odwróconego gzymsu o profilu (patrząc od dołu): plinta, półwałek, wklęska. U góry gzyms o profilu (patrząc od góry): półka, sima, ćwierćwałek, listwa, sima, listwa. Całość wieńczy dwie zbiegające się ku sobie woluty, których spływy przyjęły formę liści akantu, Między wolutami krzyż. *Tekst z karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego – dzwonnicy, aut. mgra Grzegorza Stefańskiego*

Cerekiew, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, 1929 r.

Pierwszy drewniany kościół parafialny istniał już w 1326 r. W 1 poł. XVI w. wzniesiono kościół murowany z fundacji Mikołaja Dzika wojskiego radomskiego. W XVIII w. był zniszczony i ograbiony przez wojska szwedzkie. Do roku 1899 kościół na nowo został urządzony, odremontowany i przywrócony do kultu religijnego. Został rozebrany w 1928 r. Obecny kościół powstał w 1929 r. wg projektu Stefana Szyllera, staraniem ks. dr. Adama Popkiewicza. W roku 1945 ostrzał artyleryjski uszkodził wyniosłą i piękną wieżę kościoła oraz nawę boczną z witrażami. Ponownie po wojnie rozpoczęto odbudowę kościoła. Kościół jest murowany z

cegły, eklektyczny (elementy neobaroku , renesansu oraz gotyku), orientowany, w typie bazyliki trójnawowej z transeptem. Bryła rozczłonkowana, o wielobocznym prezbiterium. Mury wspierane są przez kamienne przypory. Od północy monumentalna wieża prostokątna zakończona cebulowatym hełmem na wielobocznej podstawie. Do głównego korpusu przylega wiele przybudówek o przekroju prostokątnym lub wielobocznym. Posiada dekoracyjne portale, gzymsy wydatne, wnęki na figury. Szczyt zachodni flankowany spływami. Wnętrze podzielone filarami i kolumnami jońskimi. W 1954 r. teren cmentarza przykościelnego został ogrodzony murem kamiennym.

Cerekiew, cmentarz parafialny z 1 poł. XIX w.

Cmentarz parafialny (polowy) w Cerekwi został założony w 1 poł. XIX w. przez ks. Stanisława Kostkę Korffa- proboszcza cerekiewskiego w latach 1818- 1854. Kolejny proboszcz ks. Józef Gajewicz obmurował istniejący cmentarz, a za probostwa ks. Józefa Piątowskiego powiększono go w stronę zachodnią i dalej obmurowano. W latach 70- tych XX w., cmentarz jeszcze raz powiększono w kierunku północnym.

Nekropolia usytuowana jest przy drodze Cerekiew- Radom, ok. 500 m na wschód od kościoła parafialnego. Najstarsza jej część znajduje się po stronie zachodniej. Układ przestrzenny zachowany, wyznaczający pierwotne ciągi komunikacyjne oraz kierunki usytuowania grobów. Przedmiotowy teren od zachodu ogranicza aleja północ – południe (ukształtowana w momencie powiększania cmentarza na pocz. XX w.) na osi bramy z 1903 r. Brama ceglana składa się z czterech, otynkowanych filarów, zwieńczonych czterospadowymi daszkami z kulami. Od strony północnej, południowej i zachodniej ogrodzony jest prostym murem ceglanym i otynkowanym. Od zachodu centralnie zlokalizowana jest neogotycka kaplica, wzniesiona w 2 poł. XIX w. dla rodziny Wietrzykowskich. Budynek wykonany z cegły w wątku mieszanym, na rzucie prostokąta. Bryła prostopadłościenna nakryta dachem dwuspadowym. Szerokie ryzality narożne elewacji o ściętych narożnikach. Wejście od wschodu złożone z otworu drzwiowego zakończonego łukiem konstrukcyjnym ceglanym, odcinkowym. Część szczytowa udekorowana fryzem schodkowym. Poniżej, prostokątna kamienna tablica inskrypcyjna. Drzwi wejściowe drewniane, dwuskrzydłowe snycersko rzeźbione. Po obu stronach wejścia na ryzalitach dwa wizerunki krzyży. Szczyt fasady wieńczy kopułka. Elewacje boczne i tylna zakończone wydatnym gzymsem koronującym. W elewacjach bocznych okrągłe, zamknięte u góry łukiem ceglanym. Wewnątrz kaplicy zachował się ołtarz drewniany oraz tablice epitafijne. Na przedmiotowym cmentarzu znajduje się wiele historycznych nagrobków wolnostojących, grobowców i płyt nagrobnych pochodzących z XIX w. i poł. XX w. Najstarszym nagrobkiem jest Eleonory Storck z 1836 r. W sumie zewidencjonowano 31 zabytkowych obiektów. Prezentują różne typy: płaskorzeźbione stele , krzyże na cokole, pnie drzew na skale, rzeźby figuralne itp. Cenne są zwłaszcza trzy nagrobki, wspomniany już nagrobek z 1836 r., nagrobek Celiny Rutkowskiej z ok. 1847 oraz Agnieszki Targowskiej z ok.

1862 r. Wykonane zostały w stylu neoklasycystycznym, czerpiącym z repertuaru form antycznych. Pierwszy z wymienionych ma formę cippusa, drugi sarkofagu, a trzeci obelisku. Wśród pozostałych XIX- wiecznych na uwagę zasługuje nagrobek rodziny Czaplińskich z ok. 1889 r. w formie monumentalnego krzyża na cokole, nagrobek ks. Gajewicza w formie architektonicznej steli oraz żeliwny nagrobek Strzemboszów. Najcenniejsze nagrobki XX- wieczne to: nagrobek Janeczka Marciniaka z ok. 1921 r. z figurką leżącego chłopca, nagrobek Ludwika Stępniewskiego z ok. 1920 r. z figurą Chrystusa. Dominują nagrobki wykonane z piaskowca, w tym jeden z czerwonego (grobowiec rodziny Lewandowskich z ok. 1919 r.). Na kilku nagrobkach pojawiają się inskrypcje z nazwiskami kamieniarzy: L. Staniszewski i Hebdzyński z Radomia. Cmentarz rzymsko- katolicki w Cerekwi, a zwłaszcza jego najstarsza część stanowi bezcenny dokument dziejów parafii i miejscowości. *Tekst z decyzji wpisu do rejestru zabytków.*

Dąbrówka Nagórna, dwór z XIX w.

Początki założenia dworskiego sięgają XIX w. Obiekt ten posiadał klasycyzujące formy. W latach 60-tych XX w. został przebudowany. Budynek dworu jest murowany z cegły, otynkowany, na rzucie wydłużonego prostokąta, o formie parterowej z mieszkalnym poddaszem nakryty dachem dwuspadowym. Od frontu facjata zamknięta trójkątnym szczytem. Niżej ganek (pełny), dźwigający balkon. Gzyms koronujący budynku profilowany.

5.6. Zabytki ruchome

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r., Dz. U. z 2021 r., poz. 710)

Na podstawie art. 10 ust. 1 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Po uprawomocnieniu się decyzji nadawany jest numer rejestru z literką „B”.

Cerekiew, kościół p.w. św. Stanisława Bpa

Do rejestru zabytków zostało wpisanych 19 obiektów wystroju i wyposażenia kościoła pod nr rej. 119/ 63 / B/ 92 z dnia 05.10.1992 r. oraz 63 /B/ 92 z dnia 15.10.1992 r. Najwięcej zabytków ruchomych pochodzi z XIX w. Najcenniejszym pod względem artystycznym i historycznym zabytkiem jest obraz Zdjęcie z Krzyża z XVII w. oraz rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego z XVI w. Artystycznie interesujące są naczynia liturgiczne z różnych okresów.

W 2018 r. zostało wpisanych 5 zabytków ruchomych Decyzją MWKZ 786 /2018 z dnia 14.06.2018 r. oraz 12 obiektów Decyzją MWKZ 162 /2019 z dnia 07.02.2019 r. Ochroną prawną zostały objęte polichromie ściennie w prezbiterium (malowidła J. Baranowskiego) i kaplicy św. Franciszka, portale, stalle, ambonę, prospekt organowy i inne. W tym pochodzące z wcześniejszego kościoła (rzeźba Chrystusa z XVI w.). Zasadniczo wpisane do rejestru zostały obiekty pochodzące z 1 poł. XX w.

Zakrzew, kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela

Do rejestru zabytków zostało wpisanych 19 obiektów wystroju i wyposażenia kościoła pod nr rej. 135/ B/ 96 z dnia 22.04.1996 r. oraz 115 /B/ 95 z dnia 28.04.1995 r. Wśród najcenniejszych obiektów są organy z 1787 r. Wnętrze prezentuje jednolite wyposażenie: ołtarze, chór, ambona neoklasycystyczne. Poza tym w kościele znajduje się kilka obiektów z XVII w.: chrzcielnica, naczynia liturgiczne. Na ścianach świątyni widnieją tablice epitafijne przedstawicieli okolicznych rodów szlacheckich.

5.7. Zabytki archeologiczne

Teren gminy Zakrzew położony jest w makroregionach Niziny Środkowo-Mazowieckiej i w obrębie Wzniesień Południowo-Mazowieckich. Fizjograficznie należy do mezoregionu Doliny Środkowej Wisły oraz w części pld.- Zach. do mezoregionu Równiny Radomskiej. Pod względem geologicznym zbudowany jest z utworów kredowych, które związane są z osadami trzeciorzędu (margle, mułowce), i czwartorzędu będącymi osadami dominującymi. Tworzą one w większości gliny zwałowe i piaski lodowcowo-rzeczne. Wśród gleb występujących na terenie gminy dominują gleby bielcowe. W dolinach rzecznych i zagłębieniach bezodpływowych , terenach podmokłych, występują gleby mułowo-bagienne i torfowe.

W obrębie gminy Zakrzew w ramach realizacji programu prospekcji terenowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano (po weryfikacji) łącznie 63 stanowiska archeologiczne (badania weryfikacyjne przeprowadzono na przełomie marca i kwietnia 2021 r.) Szczegółowa lokalizacja stanowisk archeologicznych dostępna jest w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura Radom.

Wśród nich znajduje się jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków WUOZ w Warszawie, które podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej:

1.Taczów stan.1, nr obszaru AZP AZP73-66 nr wpisu do rej. zabytków: 4/A/79-grodzisko

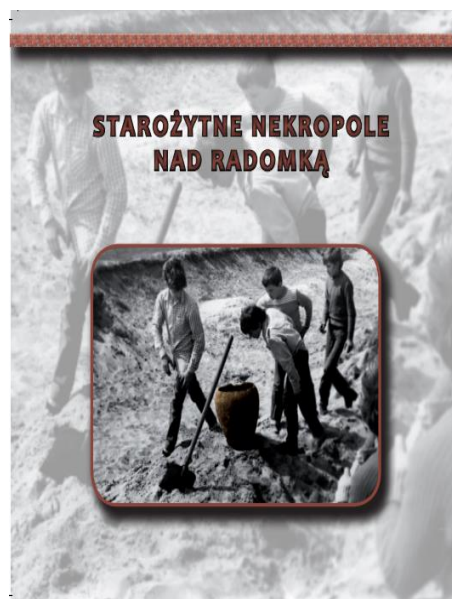
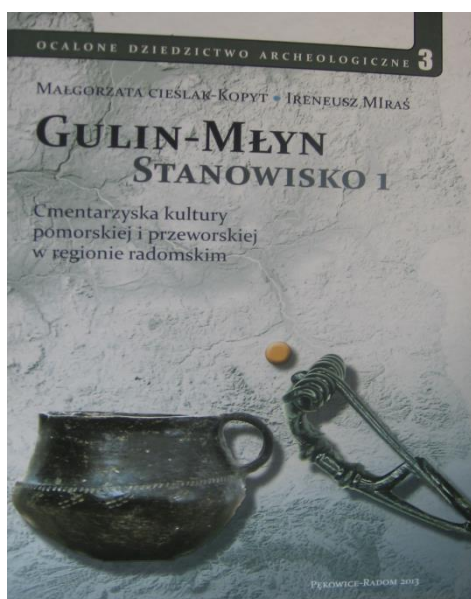
Stanowiska o tzw. własnej formie krajobrazowej:

1.Taczów stan.1, nr obszaru AZP 73-66 (grodzisko stożkowate)

Widok relikty grodziska stożkowatego w Taczowie

Najstarszym chronologicznie stanowiskiem archeologicznym z terenu gminy Zakrzew jest ślad osadniczy z epoki mezolitu (Dąbrówka Podłęzna – Gustawów stan.4). Stanowiska archeologiczne przypadające na epokę kamienia gładzonego (neolit) reprezentowane są generalnie przez znaleziska luźne (Gulin-Kolonia Brzeziny stan.2, Mleczków- Podlesie stan.1, Kozia Wola stan.1,3,5,6, Natalin stan.1- kultura amfor kulistych) i ślady osadnicze (Dąbrówka-Podłęzna stan.-Gustawów stan.1,3Kozia Wola stan.1,2).Z epoką brązu związane są stanowiska (Cerekiew stan.4, Kozia Wola-Łazy stan.1,3, Mleczków-Podlesie stan.1, Zdziechów stan.1).Szczególnie duża koncentracja osadnicza na terenie gminy wiąże się z okresem wczesnej epoki żelaza i stanowiskami o charakterze osad i cmentarzysk (Gulin stan.1, Gulinek stan.1, Dąbrówka Podłęzna- Gustawów stan.1,3, Gulin - Młyn stan.1,2, Gulin - Kolonia Brzeziny stan.1, Kozia Wola stan.4,5,6, Marianowice Górne stan.3, Zakrzew stan.2, Natalin, stan.1. Równie interesującą przedstawia się osadnictwo w okresie wpływów rzymskich związane z kulturą przeworską (Gulin stan.2,3,4, Gulin - Kolonia Brzeziny stan.2, Gulin - Młyn stan. 2, 3, 4, Kozia Wola stan.2,3, Zakrzew stan.3).

Publikacje i broszury związane z ze stanowiskiem archeologicznym w Gulinie – Młynie

Należy podkreślić, iż teren w szczególności okolic Gulina jest bardzo interesującym obszarem w kontekście przenikania się dwóch jednostek kulturowych tj. kultury grobów kloszowych i kultury przeworskiej. Jest jednym z najwcześniejszych w Polsce Środkowej mikroregionem, gdzie odbywał się ów proces. Okres wczesnego średniowiecza wiąże się zaledwie z kilkoma stanowiskami głównie o funkcji osadowej (Cerekiew stan.4, Dąbrówka Podłęzna- Gustawów stan.2, Kolonia Cerekiew stan.1. O dużym nasyceniu osadnictwa świadczą natomiast znaleziska z okresu późnego średniowiecza i nowożytności (Bielicha stan.1,2, Cerekiew stan.2,4,5, Dąbrówka Podłęzna stan.1,2, Jaszowice stan.1, Kozia Wola stan.7, Taczów stan.1,2). Z literatury przedmiotu znane jest wczesnośredniowieczne cmentarzysko z miejscowości Cerekiew odkryte w latach 60-tych XX w. w pld. - wsch. krańcu wsi. W trakcie prac archeologicznych wyeksplorowano 10 grobów szkieletowych datowanych prawdopodobnie na XI w. Wśród wyposażenia grobowego znajdowały się kabłączki skroniowe z brązowego i cynowego drutu, srebrne i brązowe pierścionki, drewniane wiadra z żelaznymi okuciami, a także żelazne noże i krzesiwo.

Na uwagę zasługuje przede wszystkim stanowisko numer 1 w miejscowości Taczów. Stanowisko to jest typowym gródkiem stożkowatym otoczonym mokrą fosą i niewielkim ziemnym wałem. W czasie badań sondażowych przeprowadzonych pod koniec lat 70 – tych XX w. przez PP PKZ oddział w Łodzi ustalono, iż na plateau gródka znajdował się obiekt o konstrukcji drewnianej pełniący funkcję wieży mieszkalno-obronnej. Ramy chronologiczne użytkowania terenu grodziska przypadają na przełom XIII/XIV – XV w. i wiążą się najprawdopodobniej z rodziną Powatów. Na północny-wschód od gródka odkryto skupisko fragmentów naczyń średniowiecznych co z wielkim prawdopodobieństwem można wiązać z

funkcjonowaniem w tym miejscu osady przyrodowej. Stanowisko numer 1 w Taczowie posiada tzw. własną formę krajobrazową i stanowi duży potencjał w ramach uprawiania tzw.

5.8. Zabytki muzealne

Na terenie gminy funkcjonuje placówka muzealna w formie Szkolnego Muzeum Regionalnego przy Publicznym Gimnazjum nr 1 im H. Sienkiewicza w Zakrzewie. Gromadzi ona zabytkowe eksponaty głównie posiadające charakter etnograficzno-historyczny. Zabytki archeologiczne z obszaru gminy, pozyskane w czasie stacjonarnych badań wykopaliskowych, sondażowo - weryfikacyjnych, prospekcji powierzchniowej lub przypadkowych odkryć znajdują się w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

5.9. Miejsca Pamięci Narodowej

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1h ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021, poz. 710) podlegają miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Miejscem Pamięci Narodowej może być:

1/ grób lub cmentarz wojenny

2/ nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec;

3) inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa.

W 2016 r. zlikwidowano Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. Jej kompetencje przejął Instytut Pamięci Narodowej- Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa

Zadania biura polegają na:

- inicjowaniu opieki nad miejscami walk i męczeństwa oraz trwałego upamiętniania faktów, wydarzeń i postaci związanych z tymi miejscami;
- współdziałaniu w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych;
- ocenianiu stanu opieki nad miejscami i trwałymi obiektami pamięci narodowej, w szczególności nad grobami i cmentarzami wojennymi oraz walk narodowowyzwoleńczych i cmentarzami ofiar totalitarnego terroru;

- opiniowaniu pod względem historycznym wniosków o trwałe upamiętnienie miejsc i wydarzeń historycznych;
- współdziałaniu ze środowiskami i organizacjami emigracyjnymi i polonijnymi oraz polskimi poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, w sprawowaniu opieki nad miejscami walk i męczeństwa Narodu Polskiego za granicą.

Rada do Spraw Muzeów i Miejsc Pamięci Narodowej działa na podstawie art. 7 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r., poz. 902).

Rada do Spraw Muzeów i Miejsc Pamięci Narodowej jest organem opiniodawczo-doradczym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w sprawach zarządzania, finansowania oraz polityki kulturalnej w zakresie muzealnictwa oraz spraw związanych z miejscami pamięci narodowej, w tym pomnikami zagłady.

Wojewoda wydaje zezwolenie na remonty i stawienie nowych nagrobków na grobach wojennych w trybie art. 5 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 2017, poz. 681).

Na terenie Gminy Zakrzew znajdują się niżej wymienione Miejsca Pamięci Narodowej:

- 1/ Cerekiew- mogiła zbiorowa na cmentarzu rzymsko- katolickim
- 2/ Cerekiew- mogiła zbiorowa w lesie
- 3/ Mleczków- mogiła zbiorowa w lesie
- 4/ Zakrzew- mogiła zbiorowa na cmentarzu rzymsko- katolickim
- 5/ Zakrzew- mogiła pojedyncza na cmentarzu rzymsko- katolickim
- 6/ Zakrzew- pomnik ku czci pomordowanych na terenie gminy Zakrzew na placu przed budynkiem Urzędu Gminy.

5.10. Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Zakrzew

Zgodnie z art. 21 w/w ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Według Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56) GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Karta ewidencyjna zabytku zawiera dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia (adres), czas powstania, historię i opis wartości, stan zachowania oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Zgodnie z **§ 18b. 1** O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do

gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. (Dz. U. 2010 r. nr 75 poz. 474), która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. (art. 7) określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków,
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W sumie na terenie Gminy Zakrzew zewidencjonowano 63 obiekty: 2 kościoły, 1 kaplicę cmentarną, 1 plebanię, 2 kaplice przydrożne, 1 dzwonnice, 1 bramę cmentarną, 1 ogrodzenie cmentarne, 2 cmentarze, 2 dwory, 1 bramę podworską, 6 parków, 14 domów wiejskich, 2 młyny; 25 obiektów przydrożnych: w tym krzyże, figury, kapliczki, 1 krzyż nagrobny (przy kościele w Cerekwi).

Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków nie jest zamknięta i może być zwiększana zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Radomiu. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTEKÓW ORAZ RODZAJE ZAGROŻEŃ.

Stan zabytków figurujących w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany. Jednakże w przypadku większej liczby obiektów można określić ich stan jako dobry lub dostateczny.

W najgorszym stanie jest zespół dworsko-parkowy w Milejowicach. Park jest nieuporządkowany, porośnięty licznymi samosiejkami. Dwór jest w stanie awaryjnym i wymaga pilnych działań zabezpieczających przed dalszą destrukcją. Znaczne zniszczenia spowodował pożar w 2017 r. W bardzo złym stanie technicznym jest kaplica grobowa Wietrzykowskich na cmentarzu parafialnym w Cerekwi. Występuje znaczna korozja cegły oraz ubytki. Pokrycie dachowe jest nieszczelne.

W niedostatecznym stanie się znajdują się zabytki sepulkralne. Historyczne nagrobki, zlokalizowane na cmentarzach w Cerekwi i Zakrzewie wymagają prac konserwatorskich (przede wszystkim ze względu na negatywny wpływ warunków atmosferycznych).

Kapliczki, krzyże, figury pełniące nadal ważne funkcje kultowe otoczoną są opieką, i choć nie zawsze prace przy nich prowadzone są zgodnie ze standardami konserwatorskimi (krzyż w Cerekwi pomalowany olejno, Piaskowcowa grupa rzeźbiarska „Chrzest Chrystusa” w Zakrzewie odnowiona poprzez pomalowanie kamienia, Odmalowana figura Jana Nepomucena w Marianowicach, ich stan zachowania jest dostateczny, dobry lub bardzo dobry).

W przypadku kościoła parafialnego p.w. św. Stanisława Biskupa w Cerekwi prowadzone są prace projektowe i planowany jest generalny remont świątyni. Parafia wystąpiła o dofinansowanie prac w 2021 r. na wykonanie remontu więźby dachowej wraz z dociepleniem sklepień. W międzyczasie przeprowadzono renowację drzwi wejściowych.

Na cmentarzu parafialnym w Cerekwi przeprowadzono remont części zabytkowego ogrodu (2019r.)

Budynek drewniany położony w Taczowie nr 7 został rozebrany.

Mur cmentarny w Cerekwi

Park w Jaszowicach

Park (resztówka) w Jaszowicach został w ostatnim czasie uporządkowany.

W kościele p.w. św. Jana Chrzciciela wykonano prace zabezpieczające obiekt przeciwwilgociowo (2018 r.). Obiekt nie wymaga większych prac remontowych.

W parku zabytkowym w Taczowie prowadzone są bieżące prace porządkowe. W 2016 r. oddano do użytku kuźnię Powały.

W ostatnich latach wykonano remonty kilku domów drewnianych (niestety bez stosownych uzgodnień i opinii organu konserwatorskiego). Na budynku w miejscowości Gulin nr 47 wymieniono pokrycie dachowe na blachodachówkę oraz zmieniono odeskowanie szczytów. Na budynku w miejscowości Gulin nr 56 wymieniono pokrycie dachowe na blachodachówkę. Prace te zabezpieczyły te budynki przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi. Również przy budynku w Zatopolicach nr 4 wymieniono pokrycie dachowe na blachodachówkę, a także zmieniono jego oszalowanie. W przypadku drewnianego domu w miejscowości Gulinek 17 docieplono i otynkowano ściany oraz wymieniono stolarkę okienną. Prace te wpłynęły negatywnie na wartości zabytkowe obiektu.

Dom w miejscowości Gulinek 17

Dom w miejscowości Gulin nr 47

Podobnie jak w innych gminach regionu jednym z największych problemów jest zachowanie w krajobrazie kulturowym zabytków przemysłowych: młynów. Na terenie gminy Zakrzew zewidencjonowano dwa tego typu obiekty. Drewniany młyn wodny w Gulinie- Młynie, którego datowanie (chronologia) sięga okresu 1 poł. XX w. i drugi powojenny w miejscowości Kolonia- Cerekiew. Ich stan jest dostateczny, wymagający stałego monitorowania ich kondycji technicznej.

7. REALIZACJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W gminie przeprowadzono szereg działań zgodnie z priorytetami określonymi w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2013-2016

W zakresie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków na bieżąco są prowadzone prace dotyczące aktualizacji, m.in. monitorowanie stanu zachowania zabytków gminnych,

udostępnienie na oficjalnej stronie urzędu gminy wykazu gminnej ewidencji zabytków oraz tekstu GPOnZ.

W zakresie zachowania zabytków w jak najlepszym stanie Gmina Zakrzew porządkuje miejsca pamięci narodowej. Wiele działań remontowo-konserwatorskich realizują parafie w Zakrzewie i Cerekwi oraz prywatni właściciele.

W zakresie oznakowania zabytków wykonano tablice informacyjne przy kościele w Zakrzewie i Cerekwi

W zakresie promocji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego zrealizowano kolejne inwestycje na terenie parku historycznego w Taczowie, wsparto działalność Szkolnego Muzeum Regionalnego przy Publicznym Gimnazjum nr 1 im H. Sienkiewicza w Zakrzewie, podejmowano działania zmierzające do uatrakcyjnienia i powiększenia sieci szlaków turystycznych, m.in. w ramach Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki”, wprowadzano wspólne inicjatywy kulturalne wspólnie z organizacjami pozarządowymi. Parafia w zakrzewie wydała dwie publikacje: „600 lat. Historia parafii pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Zakrzewie”, red. K.Smolińska i inni, 2017r. oraz „ 600 lat parafii Zakrzew. Aspekty historyczne, kulturowe i prawne”, red. Świątkowska A., W. Wojtyła, 2018r.

8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Mocne Strony	Słabe Strony
Tereny nieprzekształcone, czyste powietrze, brak ciężkiego przemysłu.	Rozbiórka budynku znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków.
Występowanie obiektów przyrodniczych, dolin rzek, zabytkowych parków.	Brak gminnego narzędzia finansowania pilnych prac przy zabytkach gminnych.
Działalność Lokalnej grupy Działania „Razem dla Radomki” .	Występowanie zabytków, będących w złym lub niedostatecznym stanie.
Różnorodność zabytków figurujących w gminnej ewidencji zabytków (sakralne, dworskie, wiejskie).	Występowanie samowoli budowlanych, powodujących utratę wartości zabytkowych obiektów włączonych do GEZ (drewniane

Opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi. Występowanie oznakowanych sieci szlaków turystycznych: pieszych, rowerowych, kulturowych Niewielka odległość od Radomia. Działalność kulturalna parku historycznego w Taczowie o regionalnym zasięgu.	domy wiejskie, kapliczki) Trudności administracyjne, prawne i finansowe w realizacji zadań zaplanowanych w gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2013-2016. Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej elewacji - ocieplanie budynków, otynkowania).
--	---

Szanse	Zagrożenia
Zachowanie w jak najlepszym stanie zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Zwiększenie ruchu turystycznego związanego z zabytkami, zlokalizowanymi na terenie gminy. Poprawa infrastruktury turystycznej. Inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami. Zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego gminy Zakrzew. Uruchomienie własnych, dostosowanych do możliwości Gminy Zakrzew, środków finansowych w celu dotowania pilnych prac konserwatorskich lub remontowych.	Postępująca degradacja części zabytków. Brak działań remontowych i porządkowych (Milejowice- dwór, zabytkowe nagrobki w Cerekwi i Zakrzewie). Prowadzenie prac remontowych w sposób niezgodny ze standardami konserwatorskimi i budowlanymi. Występowanie zagrożeń zewnętrznych: pożary, powodzie. Brak środków finansowych własnych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

9. Założenia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami dla Gminy Zakrzew na lata 2021-2024

Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Zakrzew w oparciu o inne dokumenty strategiczne utworzone na poziomie gminy zostały sformułowane następujące priorytety w perspektywie wieloletniej, kierunki i działania w perspektywie 4 letniej.

Priorytet 1. Ochrona Dziedzictwa Kulturowego Gminy Zakrzew	
Kierunki	Działania
1.Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.	1.Włączanie do GEZ nowych obiektów zabytkowych, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, figury, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.
	2. Wyłączanie z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał lub zarządzeń w tych sprawach.
	3. Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków mieszkańcom gminy oraz tekstu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.
2. Monitorowanie stanu zachowania obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz stanu prawnego dotyczącego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	4. Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gminy, itp.).
	5.Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków oraz

	ograniczenie występowania remontów budynków zabytkowych bez wymaganych prawem pozwoleń i uzgodnień.
	6.Współpraca z Urzędem konserwatorskim, Starostwem Powiatowym i innymi urzędami oraz instytucjami zajmującymi się ochroną zabytków.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	7.Przygotowanie gminnego mechanizmu finansowego mającego na celu dofinansowanie najpilniejszych prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
	8.Wsparcie prawne i merytoryczne dla właścicieli zabytków i organizacji pozarządowych w inicjowaniu działań przy zabytkach.
Priorytet 2	
Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.	
Kierunki	Działania
1. Promowanie dziedzictwa kulturowego gminy.	1.Propagowanie działań mających na celu przywrócenie i kultywowanie tradycji ludowych i obrzędów.
	2. Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.
	3.Wspieranie i inicjowanie konkursów, wystaw, praktyk odnośnie zabytków

	występujących na terenie powiatu- środki własne, zewnętrzne- współpraca z gminami, właścicielami zabytków, organizacjami społecznymi, instytucjami kultury, osobami prywatnymi.
2. Edukacja w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	4.Kształtowanie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społecznością lokalnej.
	5.Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć (lekcje „muzealne” w Parku historycznym w Taczowie).
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne.	6.Wprowadzenie oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych w celu ułatwienia dojazdu do zabytków.
	7.Wprowadzenie działań zmierzających do poprawy infrastruktury turystycznej w gminie (dodatkowe oznakowanie, miejsca wypoczynkowe).
	8. Poszerzenie oferty kulturalnej i edukacyjnej w ramach działalności parku historycznego w Taczowie.
	9. Stworzenie we współpracy z innymi samorządami gminnymi oznakowanego szlaku archeoturystyki grodziskowej w oparciu o grodzisko stożkowe i park historyczny w Taczowie.

10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Zakrzew. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Gniewoszków wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych, m.in.: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powołanie parku kulturowego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wdrożenie uchwały krajobrazowej, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;
- instrumenty finansowe – finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością gminy, dla właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz włączonych do gminnej ewidencji zabytków;
- instrumenty koordynacji – realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnej strategii i innych dokumentach, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z powiatem i samorządem województwa, organizacjami wyznaniowymi oraz bezpośrednio z właścicielami zabytków;
- instrumenty społeczne – m.in. działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, konsultacje z właścicielami obiektów zabytkowych;
- instrumenty kontrolne – aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sporządzanie sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz

aktualizacja przedmiotowego dokumentu wynikająca z czteroletniego okresu jego obowiązywania.

11. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzew niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

12. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

Jednocześnie w/w ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Program „Ochrona Zabytków”. Można starać się o przyznanie środków finansowych następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskana dotacja może być przyznana na:

- Sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- Przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- Opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- Sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- Stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku; 76
- Odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- Odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- Odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- Modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- Uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- Działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- Zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- Zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub

restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 r., poz. 1674).

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;

Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;

Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej

Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Środki własne gminy - zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków www.mwzkz.pl (dotacje)

Informacje dotyczące programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego www.gov.pl › web › kultura › programy-mkidn-2021

Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” www.rpo.mazowia.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” www.funduszngo.pl

Informacje dotyczące przyznawania dotacji przez Instytut Pamięci Narodowej <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/groby-weteranow-walk-o/dotacje-i-swiadczenia/64096,Dotacje-i-swiadczenia.html>

Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego www.mazovia.pl

Informacje o dotacjach na zabytki znajdujących się w GEZ można uzyskać w Lokalnej Grupie Działania „Razem dla Radomki”.

Podstawowa Literatura

- 1/ Gmina Zakrzew wczoraj i dziś, red. Krystyna Smolińska, Radom 2009
- 2/ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, T. III, woj. Kieleckie, z.10, pow. radomski, Warszawa 1961
- 3/ Kupisz D., Dzieje wsi Taczów, Radom 2012
- 4/ Kondracki J. – Geografia regionalna Polski, Warszawa 2001
- 5/ Kowalik W., Dwory i pałace południowej części województwa mazowieckiego. Powiat radomski i okolice, Radom 2020
- 6/ Muzeum Wsi Radomskiej. Przewodnik, Radom 2005,
- 7/ Nierychlewska A., Budownictwo obronne w powiecie radomskim w okresie od XIII do XVIII wieku, Radom 2002
- 8/ Radomskie – alfabet wykopalisk, Radom 1994
- 9/ Rdzanek M. (inni), Ślady przeszłości na zakrzewskiej ziemi, Radom 2004
- 10/ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa 1880- 1902
- 11/ Wiśniewski J, dekanat radomski, Radom 1911
- 12/ Zakrzewska Ziemia: cztery pory roku, Radom 2012

Ważniejsze strony internetowe

www.zakrzew.pl

www.razemdlaradomki.pl

www.cerekiew.parafia.info.pl

www.kochanowscy.info

www.stefanszyller.pl

www.radompowiat.pl

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Zakrzew (po weryfikacji terenowej w marcu 2021)

GEZ Lp.	Miejscowość	Obiekt , czas powstania	Uwagi
1.	Bielicha	Figura Matki Boskiej 1946 r.	Po prawe stronie drogi numer 740 Radom –Milejowice. Przy posesji nr 62. Naprzeciwko posesji numer 123
2.	Cerekiew	Krzyż murowany Poł. XX w.	Na skrzyżowaniu dróg Milejowice-Cerekiew-Mleczków (w kierunku Cerekwi). Numer ewidencyjny działki 50/13.
3.	Cerekiew	Kaplica z figurą św. Jana Nepomucena, 1900 r.	Po prawej stronie do Cerekwi od strony Milejowic. W sąsiedztwie stawów. Ok.130 m na płn.-zach. od kościoła. Numer ewidencyjny działki 50/14.
4.	Cerekiew	Pozostałości parku podworskiego, XIX w.	Po lewej stronie do miejscowości od strony Milejowic. Ok. 120 m na północ od kościoła w Cerekwi. Numer ewidencyjny działki 137.

5.	Cerekiew	Kościół p.w. św. Stanisława Bpa, 1927- 29	W centrum miejscowości Parafia p.w. św. Stanisława Bpa Cerekiew 33 26-652 Cerekiew p. Zakrzew
6.	Cerekiew	Krzyż kamienny XIX/XX w.	Usytuowany na terenie przykościelnym. Po pld. stronie kościoła. Działka ewidencyjna nr 336.
7.	Cerekiew	Plebania 1919 r.	W centrum miejscowości Parafia p.w. św. Stanisława Bpa Cerekiew 33 26-652 Cerekiew p. Zakrzew
8.	Cerekiew	Cmentarz rzymsko-katolicki XIX w.	Po lewej stronie drogi z Cerekwi w kierunku Koziej Góry. Ok. 800 m na wschód od kościoła w Cerekwi. Działka ewidencyjna nr 216.
9.	Cerekiew	Kaplica cmentarna rodziny Wietrzykowskich 1 ćw. XX w.	Po lewej stronie drogi z Cerekwi w kierunku Koziej Góry. Ok. 800 m na wschód od kościoła w Cerekwi.
10.	Cerekiew	Brama cmentarna 1 ćw. XX w.	Po lewej stronie drogi z Cerekwi w kierunku Koziej Góry. Ok. 800 m na wschód od kościoła w Cerekwi.

11.	Cerekiew	Ogrodzenie cmentarne 1 ćw. XX w.	Po lewej stronie drogi z Cerekwi w kierunku Koziej Góry. Ok. 800 m na wschód od kościoła w Cerekwi.
12.	Dąbrówka Nagórna	Krzyż kamienny 1921r.	Usytuowany obok posesji numer 37 (wg. Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków).
13.	Dąbrówka Nagórna	Brama dworska 2 poł. XIX w.	Po prawej stronie drogi Dąbrówka Nagórna-Stara Wieś, a Dąbrówka Nagórna Pierwsza. Numer ewidencyjny działki 379.
14.	Dąbrówka Nagórna	Dwór XIX/XX w., (przebudow. I.60 XX w.)	Po prawej stronie drogi Dąbrówka Nagórna-Stara Wieś, a Dąbrówka Nagórna Pierwsza. Numer ewidencyjny działki 379.
15.	Dąbrówka Nagórna	Park podworski XIX/XX w.	Po prawej stronie drogi Dąbrówka Nagórna-Stara Wieś, a Dąbrówka Nagórna Pierwsza. Numer ewidencyjny działki 379.
16..	Dąbrówka Nagórna	Krzyż murowany 1 poł. XX w.	Po prawej stronie drogi Dąbrówka Nagórna- Kozinki.
17.	Dąbrówka Podłęzna	Park podworski kon. XIX w.	Po prawej stronie drogi z Gustawowa do Dąbrówki Podłężnej. Numer ewidencyjny działki 170/3.

18.	Dąbrówka Podłęźna	Dom drewniany 1 poł. XX w.	Posesja numer 60 Działka ewidencyjna nr 197/1
19.	Dąbrówka Podłęźna	Dom drewniany Pocz. XX w.	Posesja numer 36 Działka ewidencyjna nr 212
20.	Dąbrówka Podłęźna	Kapliczka murowana Poł. XIX w.	Po prawej stronie drogi z Dąbrówki Podłuźnej do Dąbrówki Nagórnej.
21.	Goleździn	Dom drewniany 1 poł. XX w.	Posesja numer 3 Działka ewidencyjna 687
22.	Goleździn	Krzyż murowany 1916r.	Przy posesji nr 18 Działka ewidencyjna 717/1
23.	Goleździn	Dom drewniany 1 poł. XX w.	Posesja numer 44 Działka ewidencyjna 552/2
24.	Goleździn	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Posesja nr 36 Działka ewidencyjna 569
25.	Gulin	Figura Matki Boskiej 1953r.	Usytuowana naprzeciwko domu nr 11. Numer działki 865 (pas drogowy).
26.	Gulin	Figura Matki Boskiej 1945r.	Na rozstaju dróg Gulin- Sachalin- Taczowskie Pieńki. Numer ewidencyjny działki 866.

27.	Gulin	Krzyż murowany 1915r.	W pobliżu domu numer 36b.
28.	Gulin-Młyn	Młyn drewniany 1915-1916r.	Posesja numer 42. Przy stawach na rzece Radomce.
29.	Gulin	Dom drewniany, 1 ćw. XX w.	Posesja numer 47 Działka ewidencyjna 823/2
30.	Gulin	Dom drewniany, 1 poł. XX w.	Posesja numer 50 Działka ewidencyjna 831/3
31.	Gulin	Dom drewniany, 1 ćw. XX w.	Posesja numer 56 Działka ewidencyjna 871
32	Gulin	Krzyż murowany 1919r.	W pobliżu domu nr 49.
33.	Gulinek	Figura Matki Boskiej 1948r.	Numer ewidencyjny działki 609.
34.	Gulinek	Dom drewniany Lata 20-30 XX w.	Posesja numer 17. Numer ewidencyjny działki 549.
35.	Gustawów	Krzyż murowany, 1 poł. XX w.	Na końcu miejscowości przy posesji numer 31.
36.	Jaszowice	Park podworski, XIX w.	Numery ewidencyjne działek 1434/1, 1434/2, 1434/3, 1434/4.

37.	Kozinki	Krzyż murowany poł. XX w.	W pobliżu posesji numer 16. i 17.
38.	Kozinki	Krzyż murowany 1913 r.	Po lewej stronie drogi Kozinki- Nieczatów.
39.	Kolonia Cerekiew	Młyn elektryczny 1957r.	Po lewej stronie drogi w kierunku Zatopolic (na krańcu wsi). Zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie domu nr 69.
40.	Marianowice	Figura św. Jana Nepomucena XIX/XX w.	Po lewej stronie drogi numer 740. Zlokalizowana na posesji numer 69. Działka ewidencyjna nr 129
41.	Marianowice	Dom drewniany 1 poł. XX w.	Marianowice 16A Po prawej stronie drogi numer 740. Działka ewidencyjna nr 109/10
42.	Milejowice	Krzyż murowany na metalowym cokole 1906r.	Po prawej stronie drogi numer 740 Radom – Zakrzew. Przy wjeździe w ulicę Kasztanową.
43.	Milejowice	Kapliczka murowana 1945r.	Po lewej stronie drogi nr 740. Przy wjeździe w ulicę Leśną.

44.	Milejowice	Dwór XIX/XX w.	Na końcu ulicy Kasztanowej Posesja numer 24. Numer ewidencyjny działki 432/2.
45.	Milejowice	Park podworski XIX/XX w.	Na końcu ulicy Kasztanowej Posesja numer 24. Numer ewidencyjny działki 432/2 i 367.
46.	Natalin	Krzyż murowany 1919 r.	Przy posesji nr 45
47.	Natalin	Krzyż murowany 1945 r.	Po lewej stronie drogi nr 740 (w stronę Zakrzewa) pomiędzy posesjami numer 18-25, naprzeciwko numeru 23
48.	Nieczatów	Krzyż murowany Pocz. XX w.	Przy skrzyżowaniu drogi z Nieczatowa z drogą numer 740
49.	Taczów	Krzyż murowany 1909 r.	W centrum miejscowości na skrzyżowaniu dróg, w pobliżu budynku remizy strażackiej. Numer ewidencyjny działki 382/3
50.	Taczów	Park podworski XVIII/XIX w.	W centrum miejscowości. Działka ewidencyjna o numerze 320/13

51.	Wola Taczowska	Dom drewniany, pocz. XIX w.	Dom zlokalizowany naprzeciwko posesji numer 19. Numer ewidencyjny działki 156/2 i 152/3.
52.	Wola Taczowska	Krzyż murowany, lata 30 XX w.	W centrum wsi , w pobliżu budynku szkoły podstawowej.
53.	Zakrzew	Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela 1770 - 1776	Parafia p.w. św. Jana Chrzciciela Zakrzew 53 26-652 Zakrzew
54.	Zakrzew	Dzwonnica przy kościele św. Jana Chrzciciela 1900 r.	Parafia p.w. św. Jana Chrzciciela Zakrzew 53 26-652 Zakrzew
55.	Zakrzew	Park podworski XIX w.	Usytuowany ok. 200 m od drogi nr 740 Zakrzew- Przytyk po lewej stronie.
56.	Zakrzew	Kapliczka Chrzest Chrystusa 1904r.	Usytuowany ok. 4 m od drogi nr 740 Zakrzew-Przytyk po lewej stronie. Numer ewidencyjny działki 57/9.
57.	Zakrzew	Krzyż poświęcony Tadeuszowi Kościuszcze 1923 r.	Usytuowany na niewielkim ziemnym kopcu po lewej stronie drogi nr 740 Zakrzew- Przytyk

58.	Zakrzew	Cmentarz rzymsko-katolicki 2 poł. XIX w.	Usytuowany ok. 80 m od drogi nr 740 Zakrzew-Przytyk po prawej stronie. Numer ewidencyjny działki 68 i 91
59.	Zakrzewska Wola	Kapliczka murowana 1 poł. XX w.	Usytuowana pomiędzy posesjami numer 222-224
60.	Zakrzewska Wola	Kaplica murowana XX w.	Naprzeciwko posesji numer 204. Numer ewidencyjny działki 692
61.	Zatoplice	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Po prawej stronie Zatoplice-Golędzin. Posesja nr 4. Działka ewidencyjna 129/5
62.	Zatoplice	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Posesja nr 20 Działka ewidencyjna 18/8
63.	Zatoplice	Dom drewniany 1 poł. XX w.	Posesja nr 25 Działka ewidencyjna 116/3

Stanowiska archeologiczne zlokalizowane w obrębie Gminy Zakrzew

Lp.	Miejscowość	Numer stanowiska w obrębie miejscowości	Obszar AZP i numer stanowiska archeologicznego w obrębie obszaru	Funkcja	Chronologia
1.	Bielicha	1	AZP 74-67/38	osada otwarta dwór	okres nowożytny (XVI-XVII w.) okres nowożytny (XIX-XX w.)
2.	Bielicha	2	AZP 74-67/39	osada otwarta dwór / folwark	okres nowożytny (XVI-XVIII w.) okres nowożytny (XIX-XX w.)

3.	Cerekiew	2	AZP 74-67/36	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	okres wpływów rzymskich okres późnośredniowieczny (XIV – XV w.) okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
4.	Cerekiew	3	AZP 74-67/37	osada otwarta	okres nowożytny (XVII-XIX w.)
5.	Cerekiew	4	AZP 74-67/40	osada otwarta osada otwarta osada otwarta osada	epoka brązu okres wpływów rzymskich okres wczesnego średniowiecza (IX – XIII w.) okres

				otwarta	późnośredniowieczny (XIV – XV w.)
				osada otwarta	okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
6.	Cerekiew	5	AZP 74-67/41	osada otwarta osada otwarta osada otwarta	okres wczesnego średniowiecza (X – XIII w.) okres późnośredniowieczny (XIV – XV w.) okres nowożytny (XVI-XVIII w)
7.	Dąbrówka Podłężna	1	AZP 72-66/38	dwór	Kultura Polska (XIV – XVIII w.)

8.	Dąbrówka Podłęzna	2	AZP 73-66/9	osada wiejska	Kultura Polska (XV – XVI w.)
9.	Dąbrówka Podłęzna	3 (1)	AZP 73-67/5	osada otwarta	okres nowożytny (XVIII-XIX w.)
10.	Dąbrówka Podłęzna- Gustawów	1	AZP 72-66/34	śląd obozowiska osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia k. łużycka / k. grobów kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens. okres wczesnego średniowiecza (XII – XIII w.) Kultura Polska (XVI – XVII w.)

11.	Dąbrówka Podłężna- Gustawów	2	AZP 72-66/35	osada	okres wczesnośredn. (IX – XII) w.
12.	Dąbrówka Podłężna- Gustawów	3	AZP 72-66/36	śląd obozowiska osada śląd osadnictwa	epoka kamienia k. grobów kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens. Kultura Polska (XIV – XV w.)
13.	Dąbrówka Podłężna- Gustawów	4	AZP 72-76/37	śląd osadnictwa	mezolit
14.	Gulinec	1	AZP 73-66/1	osada	Kultura łużycka- okres Halsztacki C - D
15.				śląd obozowiska	epoka kamienia k. grobów kloszowych – okres

	Gulin	1	AZP 72-66/33	osada osada ślad osadnictwa	Halsztacki D/ wczesny okres latens Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XVI-XVII w.)
16.	Gulin-Klin	1	AZP 73-66/10	ślad osadnictwa	okres pradziejowy
17.	Gulin-Klin	2	AZP 73-66/11	osada ślad osadnictwa	Kultura przeworska- okres rzymski Kultura Polska (XVII-XVIII w)
18.	Gulin-Kolonia Brzeziny	1	AZP 72-66/31	ślad osadnictwa	okres pradziejowy

				śląd osadnictwa	Kultura Polska (XVII w.)
19.	Gulin-Kolonia Brzeziny	2	AZP 72-66/32	Znalezisko luźne cmentarzysko cmentarzysko	Epoka kamienia/neolit k. grobów kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens Kultura przeworska okres rzymski
20.	Gulin-Młyn	1	AZP 72-66/26	cmentarzysko ciałopalne	k. grobów kloszowych – wczesny okres lateński
21.				śląd obozowiska	epoka kamienia k. grobów

	Gulin-Młyn	2	AZP 72-66/25	osada osada	kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens Kultura przeworska okres rzymski
22.	Gulin-Młyn	3	AZP 72-66/24	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	Kultura łużycka – V okres epoki brązu Halsztadt D Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XVII w.)
24.	Gulin-Młyn	4	AZP 72-66/23	osada śląd osadnictwa	Kultura przeworska okres rzymski Kultura Polska (XVII w.)

25.	Jaszowice	1	AZP 73-66/31	ślad osadnictwa osada	okres pradziejowy Kultura Polska (XVI-XVII w.)
26.	Kolonia Cerekiew	1	AZP 74-67/43	osada produkcyjna osada otwarta osada otwarta	Kultura przeworska okres wpływów rzymskich II/III w.n.e okres wczesnego średniowiecza (IX – XIII w.) okres późnego średniowiecza (XIV – XV w.)
27	Kozia Wola	1	AZP 72-66/20	obozowisko	epoka kamienia

28.	Kozia Wola	2	AZP 72-66/21	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia Kultura przeworska , okres rzymski
29.	Kozia Wola	3	AZP 72-66/22	znalezisko luźne śląd osadnictwa osada	epoka kamienia K. łużycka- okres Halsztacki C – D K. przeworska okres rzymski
30.	Kozia Wola	4	AZP 72-66/27	osada	k. grobów kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens
31.				Znalezisko luźne osada	epoka kamienia k. grobów kloszowych – wczesny okres latens

	Kozia Wola	5	AZP 72-66/28	osada	K.przeworska – późny okres lateński- okres rzymski
				osada jednodworcz.	Kultura Polska (XVII w.)
32.	Kozia Wola	6	AZP 72-74/18	Znalezisko luźne	epoka kamienia- wczesna epoka brąz
				osada	K. łużycka- V okres epoki brązu – okres Halsztacki D
				osada jednodworcz.	Kultura Polska (XVI – XVII w.)
33.	Kozia Wola	7	AZP 73-66/3	śląd osadnictwa	okres pradziejowy
				osada	Kultura Polska (XIII-XIV w.)
				osada wiejska	Kultura Polska

					(XV-XVIII w.)
34.	Kozia Wola	8	AZP 73-66/28	śląd osadnictwa	K. łużycka – epoka brązu
35.	Kozia Wola – Łazy	1	AZP 72-66/29	śląd obozowiska osada	epoka kamienia K. łużycka- V okres epoki brązu – okres Halsztacki
36.	Kozia Wola - Łazy	2	AZP 73-66/4	śląd osadnictwa	epoka brązu
37.	Kozia Wola - Łazy	3	AZP 73-66/5	śląd obozowiska osada	epoka kamienia epoka brązu – K. łużycka
38.	Marianowice Górne	1	AZP 73-66/29	śląd osadnictwa	okres pradziejowy

39.	Marianowice Górne	2	AZP 73-66/30	osada wiejska	Kultura Polska (XV-XVII w.)
40.	Marianowice Górne	3	AZP 73-73/9	cmentarzysko	Kultura grobów kloszowych- okres lateński
41.	Milejowice	1	AZP 74-67/44	osada	okres nowożytny (XVI – XVIII w.)
42.	Mleczków	1	AZP 73-66/12	osada	Kultura Polska (XVII – XVIII w.)
43.	Mleczków	2	AZP 73-66/17	osada wiejska	Kultura Polska (XVI– XVIII w.)
44.	Mleczków	3(1)	AZP 73-67/2	śląd osadnictwa	epoka kamienia

45.	Mleczków	4(2)	AZP 73-67/3	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
46.	Mleczków- Podlesie	1	AZP 73-66/18	Znalezisko luźne osada osada wiejska	epoka kamienia K. łużycka- V okres epoka brązu Kultura Polska (XIII – XV w.)
47.	Mleczków- Podlesie	2	AZP 73-66/18	śląd osadnictwa	K.łużycka – okres Halsztacki D
48.	Natalin	1	AZP 73-66/14	osada osada jednodworcz.	k. grobów kloszowych – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens Kultura Polska (XIII – XV w.)
49.	Natalin	2	AZP 73-66/15	osada	Kultura Polska (XIII – XV w.)

50.	Natalin	3	AZP73-66/16	Znalezisko luźne ślad osadnictwa	Kultura amfor kulistych – neolit okres pradziejowy
51.	Natalin	4	AZP 73-66/21	osada wiejska	Kultura Polska (XIV – XVI w.)
52.	Taczów	1	AZP 73-66/8	Gródek stożkowaty	Kultura Polska (XIV – XV w.)
53.	Taczów	2	AZP 73-66/7	osada przyrodowa	Kultura Polska (XIV – XV w.)
54.	Wola Taczowska	1	AZP 73-67/6	ślad osadnictwa osada otwarta	epoka kamienia epoka nowożytna (XVIII w.- XIX w.)

55.	Zakrzew	1	AZP 73-66/22	osada wiejska	Kultura Polska (XIV – XV w.)
56.	Zakrzew	2	AZP 73-66/23	Znalezisko luźne osada osada przyrodowa	epoka kamienia K. łużycka – okres Halsztacki D/ wczesny okres latens Kultura Polska (XVI – XVII w.)
57.	Zakrzew	3	AZP 73-66/24	Znalezisko luźne osada	epoka kamienia- wczesna epoka brązu K. przeworska okres rzymski
58.					

	Zakrzew Kolonja	1	AZP 73-66/32	śląd osadnictwa	K. łużycka- V okres epoki brązu- okres Halsztacki D
59.	Zakrzówek	1	AZP 73-66/13	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia K. łużycka - Halsztacki D/ wczesny okres lateks
60.	Zakrzewska Wola	1	AZP 73-66/25	śląd osadnictwa	okres prądziejowy
61.	Zakrzewska Wola	2	AZP 73-66/26	śląd osadnictwa	okres prądziejowy
62.	Zakrzewska Wola	3	AZP 73-66/27	śląd osadnictwa	okres prądziejowy
63.				osada otwarta	wczesna epoka brązu

	Zdziechów	1	AZP 74-67/42	osada otwarta	okres nowożytny (XVII – XVIII w.)
--	-----------	---	--------------	------------------	--------------------------------------